



KONINKLIJKE NEDERLANDSE
AKADEMIE VAN WETENSCHAPPEN

ACADEMISCHE VRIJHEID IN NEDERLAND

EEN BEGRIPSANALYSE EN RICHTSNOER





2021 Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW)

© Sommige rechten zijn voorbehouden / Some rights reserved

Voor deze uitgave zijn gebruiksrechten van toepassing zoals vastgelegd in de Creative Commons licentie. [Naamsvermelding 3.0 Nederland]. Voor de volledige tekst van deze licentie zie <http://www.creativecommons.org/licenses/by/3.0/nl/>

Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen

Postbus 19121, 1000 GC Amsterdam

Telefoon + 31 20 551 0700

knaw@knaw.nl

www.knaw.nl

pdf beschikbaar op www.knaw.nl

Redactie: Mariette Huisjes

Engelse vertaling samenvatting: Livewords

Opmaak: Ellen Bouma

Foto omslag: HildaWeges / Nationale Beeldbank. Interieur Eise Eisinga Planetarium Franeker

ISBN 978-90-6984-745-0

Deze publicatie is opgesteld door de Commissie voor de Vrijheid van Wetenschapsbeoefening van de KNAW bestaande uit:

- Prof. mr. Paul van der Heijden (voorzitter)
- Prof. dr. Roberta D'Alessandro
- Prof. dr. Annelien Bredenoord
- Prof. mr. Janneke Gerards
- Prof. dr. Martin van Hees
- Prof. dr. ir. Peter-Paul Verbeek

De commissie werd ondersteund door een ambtelijk secretaris, dr. Ammeke Kateman.

Een concept van deze KNAW-publicatie is gereviewd door:

- Prof. dr. Huub Dijkstra
- Prof. dr. Mirjam van Praag en prof. dr. Vinod Subramaniam (gezamenlijke review)
- Prof. dr. mr. Carel Stolker
- Prof. mr. Paul Zoontjens

Daarnaast is een concept voorgelegd aan de vier KNAW-adviesraden.

De KNAW is de reviewers veel dank verschuldigd. Hun commentaren zijn zorgvuldig in overweging genomen en hebben geleid tot diverse verbeteringen van de publicatie. De reviewers dragen geen verantwoordelijkheid voor de inhoud daarvan.

Deze publicatie kan als volgt worden aangehaald: KNAW (2021). *Academische vrijheid in Nederland – een begripsanalyse en richtsnoer*. Amsterdam, KNAW.

ACADEMISCHE VRIJHEID IN
NEDERLAND
EEN BEGRIPSANALYSE EN RICHTSNOER

Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen
Februari 2021

VOORWOORD

Academische vrijheid is cruciaal voor hoogwaardige wetenschapsbeoefening in een open samenleving. Wetenschappers moeten in vrijheid hun onderzoek kunnen doen, hun ideeën volgen en uitwisselen, hun resultaten publiceren en onderwijs geven. Het is een van de vrijheden waarvoor wij als samenleving een gezamenlijke verantwoordelijkheid dragen. Een overheid die het belang erkent van academische vrijheid bemoeit zich er zo min mogelijk mee, en zorgt dat anderen dat ook niet doen. Dat is wellicht tegenintuïtief. Politici realiseren zich niet altijd dat hun inspanningen vóór de vrijheid van wetenschap het paradoxale gevolg hebben dat er *de facto* wordt ingegrepen in deze vrijheid.

Zorgvuldige terughoudendheid past niet alleen de overheid. Ook bestuurders van wetenschappelijke instellingen horen hun medewerkers de ruimte te geven, en wetenschappers onderling dienen elkaars vrijheid te respecteren en elkaar eerlijk en open tegemoet te treden. Dat zijn allemaal aspecten van academische vrijheid, een kostbaar en kwetsbaar goed. Actuele ontwikkelingen buiten, maar ook in Europa laten zien dat academische vrijheid niet als een vanzelfsprekendheid kan worden beschouwd.

Aan de andere kant is academische vrijheid niet absoluut. De vrijheid van de één vindt haar begrenzing in de fundamentele rechten van de ander. En hoewel vrijheid van meningsuiting en andere grondrechten essentieel zijn voor academische vrijheid, vallen zij er niet mee samen.

Voor wetenschappers brengt academische vrijheid een bijzondere verantwoordelijkheid met zich mee. Zij moeten voortdurend en telkens opnieuw zoeken naar een evenwicht tussen academische vrijheid en maatschappelijke en wetenschappelijke

verantwoordelijkheden. Dat maakt dat de betekenis van academische vrijheid regelmatig ter discussie staat, zal blijven staan – en hoort te staan. Als hoeder en duider van de wetenschap neemt de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen graag het voortouw in deze discussies.

Deze begripsanalyse definieert academische vrijheid in de context van de Nederlandse wetenschap, verkent haar grenzen en brengt in kaart wie welke verantwoordelijkheid draagt om haar te bewaken. Daarnaast inventariseert zij welke verantwoordelijkheden het hebben van academische vrijheid met zich meebrengt voor de wetenschap zelf.

Dit richtsnoer is niet bedoeld als sluitstuk, met een pasklare oplossing voor elke kwestie. Integendeel. Het is een voorzet, een opening en handvat voor het onderzoeken van specifieke casuïstiek. In de epiloog wordt een suggestie gedaan voor zulke casuïstiek, als aanknopingspunten voor verdere discussie: wetenschappelijke samenwerking met onvrije landen, de vrijheid van studenten, het onderzoeksbeleid van universiteiten en de onafhankelijkheid van wetenschappers midden in de samenleving. De KNAW zal het gesprek hierover graag aanmoedigen en faciliteren.

Ineke Sluiter
President van de KNAW

INHOUD

VOORWOORD 4

SAMENVATTING 8

SUMMARY 13

1. INLEIDING 18

1.1 Blijvende belangstelling 18

1.2 Internationale context 19

1.3 Vraagstelling en doel 20

1.4 Afbakening 21

2. BEGRIPSANALYSE 22

2.1 Aan de functie gerelateerde definitie 22

2.2 Relatie tot grondrechten 24

2.3 Ten dienste van goede wetenschapsbeoefening 25

2.4 Grenzen 26

2.5 Verantwoordelijkheid 26

2.6 Vrijheid in evenwicht 27

3. VERANTWOORDELIJKHEDEN 28

3.1 Verantwoordelijkheden van de overheid 28

3.2 Verantwoordelijkheden van wetenschappelijke instellingen 31

3.3 Verantwoordelijkheden van wetenschappers 35

3.4 Verantwoordelijkheden van de samenleving 38

4. SPANNINGSVELDEN 39

4.1 Geldstromen 39

4.2 Samenwerking met bedrijfsleven 40

4.3 Inbeddingsgarantie 43

4.4 Spreker aan een universiteit 44

5. EPILOOG 46

5.1 Onafhankelijkheid midden in de samenleving 47

5.2 Vrijheid in de omgang *tussen* studenten en docenten 48

5.3 Internationale wetenschappelijke samenwerking 48

5.4 Onderzoeksbeleid van wetenschappelijke instellingen 49

6. LITERATUUR OVER ACADEMISCHE VRIJHEID 50

7. OVERIGE REFERENTIES 54

SAMENVATTING

Waarom deze analyse?

Academische vrijheid krijgt de laatste jaren aanhoudend aandacht in Nederlandse kranten, universiteitsbladen, Kamerdebatten en Twitterberichten. Deze belangstelling en de discussies die daaruit voortvloeien zijn zonder meer gerechtvaardigd. Academische vrijheid is immers essentieel voor goede, innovatieve en kritische wetenschapsbeoefening in een open kennissamenleving.

De actuele discussies laten zien dat niet altijd evident is wat academische vrijheid in Nederland betekent, welke grenzen er legitiem aan kunnen worden gesteld en wie er welke verantwoordelijkheid voor draagt. Daarom heeft de KNAW het begrip nader uitgewerkt voor wat betreft wetenschappelijk onderzoek en onderwijs in Nederland. Met deze uiteenzetting beoogt de KNAW geenszins de discussie over academische vrijheid af te ronden. Integendeel, zij wil een voorzet geven voor verdere verkenningen en discussie.

Academische vrijheid en haar grenzen

Academische vrijheid definieert de KNAW als het beginsel dat medewerkers aan wetenschappelijke instellingen in vrijheid hun wetenschappelijk onderzoek kunnen doen, hun bevindingen naar buiten kunnen brengen en onderwijs kunnen geven. Deze vrijheid geldt onder meer voor:

- de keuze van te onderzoeken thema's,
- de keuze en toepassing van de eigen onderzoeksvragen en -methoden,
- de toegang tot informatiebronnen,
- het publiceren en delen van informatie via conferenties, lezingen en lidmaatschap van wetenschappelijke groepen,
- de keuze om samenwerking met wetenschappelijke partners aan te gaan, en
- de invulling van het wetenschappelijk onderwijs.

Wetenschappers moeten op al deze punten hun nieuwsgierigheid, creativiteit en kritische geest kunnen volgen, om zo een veelomvattende kennisbasis op te bouwen en studenten breed te kunnen vormen.

Academische vrijheid is verbonden met de *functie* van een wetenschapper. Deze relatie maakt ook het onderscheid duidelijk tussen academische vrijheid en een aantal grondrechten waaraan deze vrijheid nauw verwant is. Voor wetenschappers valt hun vrijheid van meningsuiting bijvoorbeeld onder academische vrijheid zolang de uitingen aan hun functie van wetenschapper gerelateerd zijn. Het gaat dan niet alleen om de vrijheid om te rapporteren over bevindingen, die zijn gebaseerd op zorgvuldige argumentatie en bewijsvoering. Wetenschappers moeten ook vrij zijn om hypothesen te formuleren en een voorlopig standpunt te verwoorden. Zodra wetenschappers zich uitspreken over onderwerpen buiten hun vakgebied, hebben zij net als andere burgers vrijheid van meningsuiting, maar kunnen zij zich niet beroepen op academische vrijheid.

De grenzen van academische vrijheid worden in belangrijke mate bepaald door professionele normen van wetenschapsbeoefening. Deze zijn voor het wetenschappelijk onderzoek vastgelegd in de Nederlandse Gedragscode Wetenschappelijke Integriteit. De normen worden bepaald door vijf principes: eerlijkheid, zorgvuldigheid, transparantie, onafhankelijkheid en verantwoordelijkheid. Academische vrijheid betekent dus niet dat wetenschappers vrij zijn om bijvoorbeeld data te falsificeren of op andere manieren ondeugdelijk of op niet-integere wijze onderzoek te bedrijven.

Verantwoordelijkheden voor wetenschappers zelf

Een van de professionele normen die de academische vrijheid in de praktijk kan en mag begrenzen en richting kan geven is de verantwoordelijkheid voor mens, maatschappij en milieu. De Nederlandse Gedragscode Wetenschappelijke Integriteit stelt dat wetenschappers in hun rol van *onderzoeker* redelijkerwijs rekening dienen te houden met de belangen van degenen die bij hun onderzoek betrokken zijn en van hun omgeving. Dit principe houdt ook in dat onderzoekers wetenschap beoefenen die wetenschappelijk en/of maatschappelijke relevant is. Tegen deze achtergrond is het zaak dat wetenschappers steeds een goed evenwicht zoeken tussen academische

vrijheid en onafhankelijkheid enerzijds en (maatschappelijke) verantwoordelijkheid anderzijds. Bij onderzoek dat bijdraagt aan beleidsontwikkeling moeten wetenschappers bijvoorbeeld een zo zorgvuldig en transparant mogelijk onderscheid maken tussen wetenschappelijke analyses en de politieke keuzes die daarop kunnen worden gebaseerd. In het publieke debat hebben zij zelf de verantwoordelijkheid om hun meningen als wetenschapper en als burger uit elkaar te houden en de aard van hun inbreng zorgvuldig te duiden.

Een veelgebruikte methode om kwaliteit te beoordelen is peer review, waarbij wetenschappers onderling manuscripten en projectvoorstellen beoordelen, waarin selectiecommissies kandidaten beoordelen, of waarin wetenschappers elkaars opleidingen en onderzoekseenheden evalueren. Deze collectieve dimensie van de wetenschap is zeer waardevol. Wel brengt zij de verantwoordelijkheid met zich mee voor wetenschappers in de rol van *peers* om elkaars vrijheid niet onnodig te begrenzen. Beoordelaars dienen visies die afwijken van hun eigen visie serieus te nemen. Anders kunnen vooringenomenheid en schoolvorming, al dan niet bewust, de diversiteit aan perspectieven aantasten die een vruchtbare voedingsbodem is voor goede wetenschap.

Als *docenten* dienen wetenschappers bovendien hun studenten academische vrijheid te bieden in de vorm van een veilige leeromgeving waarin er ruimte is voor een diversiteit aan benaderingen en waarin discussies respectvol gevoerd worden op basis van argumenten.

Verantwoordelijkheden voor besturen, overheid en opdrachtgevers

Ook wetenschappelijke instellingen, de overheid en opdrachtgevers dragen een verantwoordelijkheid om academische vrijheid te realiseren. Besturen van universiteiten en faculteiten hebben de verantwoordelijkheid om zich niet méér te mengen in het onderzoek en onderwijs dan redelijk is. Naast de plicht academische vrijheid te *respecteren* hebben universiteiten een verantwoordelijkheid om de wetenschappers aan hun instelling te *beschermen* tegen dwang en druk door overheid, financiers en mede-wetenschappers.

Ook de *overheid* moet de academische vrijheid respecteren en zich onthouden van bemoeienis met aspecten van onderzoek en onderwijs, zoals onderwerp, methode, gegevensverzameling, analyse, publicatie en kwaliteitsbeoordeling. De overheid mag alleen beperkingen stellen aan academische vrijheid als daarvoor een wettelijke grondslag is, als ze een legitiem doel dienen en als ze noodzakelijk zijn in een democratische samenleving. Ook *als opdrachtgever* mag de overheid niet proberen de uitkomsten van wetenschappelijk onderzoek te beïnvloeden of de publicatie van haar onwelgevallige onderzoeksresultaten te voorkomen.

Daarnaast dient de Nederlandse overheid noodzakelijke randvoorwaarden te scheppen om academische vrijheid mogelijk te maken. Academische vrijheid is gebaat bij een stabiele en betrouwbare institutionele context, zonder ongewenste afhankelijkheden en met voldoende continuïteit. Ook in haar faciliterende rol heeft de overheid de verantwoordelijkheid om academische vrijheid te garanderen en ongebonden onderzoek en onderwijs in voldoende mate overeind te houden.

Verder dient de overheid niet alleen de academische vrijheid van individuele wetenschappers te garanderen, maar ook de autonomie van wetenschappelijke instellingen. Zij moet bijvoorbeeld de vrijheid van instellingen respecteren om zelf keuzes te maken in de interne verdeling van de middelen uit de eerste geldstroom voor onderwijs en onderzoek.

Burgers, bedrijven en het maatschappelijk middenveld (ook internationaal) worden steeds meer betrokken bij de wetenschap, wat haar maatschappelijke relevantie versterkt. Een vorm van dergelijke betrokkenheid is de financiering van onderzoek in de vorm van partnerships, cofinanciering of onderzoeksopdrachten. In deze relaties hebben private financiers en opdrachtgevers de verantwoordelijkheid om de academische vrijheid te respecteren. Het is bijvoorbeeld aan te bevelen om bij het aangaan van een samenwerking onderzoekers én opdrachtgevers een onafhankelijkheidsverklaring te laten ondertekenen (zie KNAW, 2005 voor een voorbeeldverklaring).

Mogelijke spanningsvelden

In het Nederlandse financieringsbeleid kan een spanningsveld ontstaan tussen academische vrijheid enerzijds en de maatschappelijke verantwoordelijkheid van de wetenschap anderzijds. Door schaarste in de eerste geldstroom zijn wetenschappers nu sterk afhankelijk van competitieve onderzoeksfinanciering van NWO en ZonMW. De bestedingen van NWO en ZonMW zijn de laatste jaren verschoven naar meer strategisch onderzoek, ten koste van ongebonden onderzoek. Bij strategisch onderzoek bundelen verschillende academische en niet-academische partijen hun krachten om maatschappelijke uitdagingen het hoofd te bieden. Samenwerking is een goede manier om de maatschappelijke opdracht van de wetenschap te vervullen. Voorkomen moet echter worden dat wetenschappers te afhankelijk zijn van dergelijke samenwerking, waardoor er niet alleen onwenselijke invloed op het onderzoek kan ontstaan, maar ook op de wetenschappelijke onderzoeksagenda of het curriculum.

Bescherming van academische vrijheid betekent dat de *overheid* in het financieringsbeleid genoeg ruimte voor ongebonden onderzoek realiseert. *Wetenschappelijke instellingen* hebben een verantwoordelijkheid om hun personeelsbeleid, onderzoeksbeleid en bestedingen zo in te richten dat er genoeg ruimte blijft voor ongebonden onderzoek en er geen onwenselijke afhankelijkheden ontstaan waardoor het risico

op beïnvloeding toeneemt. Daarnaast hebben wetenschappelijke instellingen, *bedrijven* en *wetenschappers* de taak om de onafhankelijkheid van wetenschappers goed contractueel vast te leggen en transparant te zijn over de samenwerking.

Een tweede spanningsveld is de ‘inbeddingsgarantie’ die NWO eist voor aanvragers in twee van haar talentprogramma’s. Wetenschappers moeten eerst een toezegging hebben van een universiteit – voor een vaste aanstelling, *tenure track* of toegang tot faciliteiten – voordat zij een financieringsaanvraag in kunnen dienen. Deze eis is onder meer bedoeld om de aanvraagdruk te verminderen. De talentprogramma’s zijn expliciet bedoeld voor talentvolle en creatieve onderzoekers om hun eigen, vernieuwende onderzoekslijn uit te voeren, en daarom kan deze eis gezien worden als een begrenzing van de academische vrijheid. Om deze begrenzing in goede banen te leiden, is een zorgvuldige selectieprocedure voor posities aan en garanties van een universiteit essentieel. Belangrijke aandachtspunten zijn een open en flexibel functieprofiel en een evenwichtige en diverse samenstelling van selectie- en adviescommissies.

Een derde terrein waar spanningsvelden kunnen ontstaan, is het uitnodigingsbeleid voor sprekers van buiten de universiteit. Hiervoor geldt dat de komst van een spreker aan een universiteit een relatie moet hebben met de wetenschap – of dit nu ten behoeve van het onderzoek, het onderwijs, de vorming van studenten of de valorisatie is. Als zo’n relatie er is, hebben *wetenschappers*, *studenten* en *instellingen* de verantwoordelijkheid om open debatten te voeren en elkaar en anderen niet te beknotten. Het is tot slot de verantwoordelijkheid van de *overheid* om zich in eventuele discussies over controversiële sprekers afzijdig te houden.

Suggesties voor een richtsnoer en verdere casuïstiek

Onderstaande vragen kunnen helpen om meer greep te krijgen op eventuele spanningsvelden.

Inzicht in het spanningsveld:

- Staan de begrenzingen aan academische vrijheid ten dienste van andere aspecten van goede en verantwoorde wetenschapsbeoefening?
- Is er voldoende ruimte voor ongebonden onderzoek en onderwijs en worden er geen onwenselijke afhankelijkheden gecreëerd?

Verantwoordelijkheid voor academische vrijheid in evenwicht:

- Wordt een zo groot mogelijke academische vrijheid gerealiseerd, terwijl er tegelijkertijd rekening wordt gehouden met andere kenmerken van en voorwaarden voor goede en verantwoorde wetenschapsbeoefening?
- Bij wie berust in het concrete geval de verantwoordelijkheid om academische vrijheid in evenwicht te realiseren?

SUMMARY

Why this analysis?

In recent years, academic freedom has received frequent attention in Dutch newspapers, university magazines, parliamentary debates and Twitter messages. This attention and the ensuing debate are more than justified. After all, academic freedom is essential for excellent, innovative and critical academic practice in an open knowledge society.

The current debate shows that it is not always self-evident what academic freedom means in the Netherlands, what limits can legitimately be imposed on it and who bears what responsibility. For this reason, the Academy has detailed the concept with regard to academic research and education in the Netherlands. This analysis is not intended to bring the debate on academic freedom to a conclusion, however. On the contrary, the Academy is aiming to provide an initial impetus for further exploration and discussion.

Academic freedom and its limits

The Academy defines academic freedom as the principle that staff of academic institutions are free to perform their scientific research, disclose their findings and teach. This freedom applies, for instance, to:

- choosing research topics;
- choosing and applying research questions and methods;

- accessing information sources;
- publishing and sharing information through conferences, lectures and membership of academic groups;
- choosing to collaborate with academic partners; and
- designing academic education.

Scientists (in this summary, ‘scientists’ are understood to be scientists and scholars from all domains) must be able to pursue their curiosity, creativity and critical spirit in all these areas, in order to build a comprehensive knowledge base and provide students with broad training.

Academic freedom is linked to the scientist’s *job*. This relationship also makes clear the distinction between academic freedom and a number of fundamental rights to which this freedom is closely related. For scientists, for example, their freedom of speech falls under academic freedom as long as their statements are related to their job as scientists. This is not just about the freedom to report findings, which are based on careful argumentation and evidence. Scientists should also be free to formulate hypotheses and express provisional views. As soon as scientists express opinions on subjects outside their field of expertise, they have freedom of speech just like other citizens, but they cannot claim academic freedom.

The limits of academic freedom are determined largely by professional standards of academic practice. These have been laid down for scientific research in the Netherlands Code of Conduct for Research Integrity. The standards are determined by five principles: honesty, scrupulousness, transparency, independence, and responsibility. Consequently, academic freedom does not mean that scientists are free, for example, to falsify data or otherwise conduct unsound or unethical research.

Responsibilities of scientists themselves

One of the professional standards that may limit and direct academic freedom in practice is the responsibility for people, society and the environment. The Netherlands Code of Conduct for Research Integrity states that scientists, in their role of *researchers*, should take reasonable account of the interests of those involved in their research and those of their environment. This principle also implies that researchers should practice science that is scientifically and/or socially relevant. Against this background, scientists should always seek a proper balance between academic freedom and independence on the one hand and social responsibility on the other. For example, in research that contributes to policy development, scientists need to distinguish as carefully and transparently as possible between scientific analyses and the political choices that can be based on such analyses. In the public

debate, they themselves have the responsibility for distinguishing their opinions as scientists and as citizens and to explain the nature of their contribution carefully.

A frequently used method of assessing quality is peer review, in which scientists assess one another's manuscripts and project proposals, in which selection committees assess candidates, or in which scientists evaluate each other's training programmes and research units. This collective dimension of research is very valuable. This does mean, however, that in the role of *peers*, scientists have a responsibility not to unnecessarily restrict each other's freedom. Assessors should adopt a serious attitude to views that differ from their own. Otherwise, bias and the formation of "schools of thought", whether or not intentional, can erode the diversity of perspectives that constitutes a fertile breeding ground for good research.

As *tutors*, scientists should also offer their students academic freedom in the form of a safe learning environment in which there is room for a diversity of approaches and in which discussions are conducted respectfully on the basis of arguments.

Responsibilities for boards, government and commissioning parties

Academic institutions, the government and commissioning parties also have a responsibility to bring about academic freedom. University and faculty boards have a responsibility not to interfere in research and education beyond what is reasonable. In addition to the duty to *respect* academic freedom, universities have a responsibility to *protect* the scientists at their institution from coercion and pressure by the government, commissioning parties and funding bodies, and fellow scientists.

The *government* must also respect academic freedom and refrain from interfering with aspects of research and education, such as subject matter, method, data collection, analysis, publication and quality assessment. The government may only place restrictions on academic freedom if there is a legal basis for doing so, if they serve a legitimate purpose and if they are necessary in a democratic society. In addition, *as the commissioning party*, the government may not attempt to influence the results of scientific research or prevent the publication of research results that it finds disagreeable.

Furthermore, the Dutch government should create the necessary underlying conditions to enable academic freedom. Academic freedom benefits from a stable and reliable institutional context, without undesirable dependencies and with sufficient continuity. In its facilitating role, too, the government has a responsibility to guarantee academic freedom and to maintain unfettered research and education to a sufficient degree.

The government should not only guarantee the academic freedom of individual scientists, but also the autonomy of scientific institutions. For example, it must respect the freedom of institutions to make their own choices regarding the internal allocation of funds from the first flow of funds for education and research.

Citizens, businesses and civil society (including internationally) are increasingly involved in academia, which reinforces its societal relevance. One form of such involvement is research funding in the form of partnerships, co-financing or contract research. In these relationships, private financiers and commissioning parties have a responsibility to respect academic freedom. For example, it is advisable to have scientists *and* commissioning parties sign an independence statement when entering into collaboration (see Academy, 2005 for a sample statement).

Possible areas of contention

In Dutch funding policy, conflict may arise between academic freedom on the one hand and the social responsibility of academia on the other. Due to scarcity in the first flow of funds, scientists are now heavily dependent on competitive research funding from NWO (Dutch Research Council) and ZonMW (Netherlands Organisation for Health Research and Development). In recent years, the spending by NWO and ZonMW has shifted towards more strategic research at the expense of unfettered research. In strategic research, various academic and non-academic parties join forces to tackle societal challenges. Collaboration is an effective way of fulfilling the social mission of academia. However, scientists must not become too dependent on such collaboration, as this may lead to undesirable influence not only on the research, but also on the scientific research agenda or the curriculum.

Protecting academic freedom means that *government* funding policy should allow for sufficient scope for unfettered research. *Scientific institutions* have a responsibility to organise their staffing policy, research policy and expenditure in such a way as to leave sufficient scope for unfettered research and avoid undesirable dependencies that increase the risk of influence. In addition, scientific institutions, *businesses* and *scientists* have a duty to properly set out the independence of scientists in contracts and to be transparent about their collaboration.

A second area of conflict is the ‘embedding guarantee’ that NWO requires for applicants in two of its talent programmes. Scientists must first have a commitment from a university – for a permanent position, tenure track or access to facilities – before they can apply for funding. One of the purposes of this requirement is to reduce application pressure. The talent programmes are explicitly intended for talented and creative researchers to perform their own innovative line of research, and this requirement may therefore be considered as a limitation of academic

freedom. To manage this limitation, a careful selection procedure for positions at and guarantees from a university are essential. Important focus points are an open and flexible job profile and a balanced and diverse composition of selection and advisory committees.

A third area where conflicts may arise is the invitation policy for speakers from outside the university. In this case, a visit by a speaker to a university must have a relationship with academia – whether for the purposes of research, teaching, student formation or valorisation. If such a relationship exists, *scientists*, *students* and *institutions* have a responsibility to have open debates and not to restrict each other or others. Finally, it is the responsibility of the *government* to stay out of any discussions surrounding controversial speakers.

Suggestions for a guideline and further studies

The questions below can help you get a better grip on areas of contention.

Insight into the area of contention:

- Do the limits on academic freedom serve other aspects of good and responsible scientific practice?
- Is there sufficient scope for unfettered research and education and are no undesirable dependencies being created?

Responsibility for balancing academic freedom:

- Is the greatest possible academic freedom being created, while at the same time taking into account other characteristics of and conditions for good and responsible scientific practice?
- Who bears responsibility for achieving academic freedom while balancing it with other aspects of good and responsible scientific practice?

1. INLEIDING

1.1 Blijvende belangstelling

Naar aanleiding van de motie Straus-Duisenberg (Tweede Kamer, 2017) stelde de KNAW in 2018 een briefadvies op: *Vrijheid van wetenschapsbeoefening in Nederland*. Zij stelde vast dat de bestaande juridische kaders, gedragscodes en institutionele mechanismes in Nederland een goede basis vormen voor het waarborgen van de vrijheid van wetenschapsbeoefening. Zij zag geen reden tot zorg over structurele zelfcensuur of gebrek aan diversiteit. Tegelijkertijd stelde de KNAW in het briefadvies dat de vrijheid van wetenschapsbeoefening voortdurende aandacht behoeft. Zij bracht de risico's op – gewenste of ongewenste – inperkingen van deze vrijheid in kaart voor de verschillende fases van de onderzoekspraktijk. De KNAW raadde de overheid en politiek aan om voldoende ruimte te behouden voor ongebonden onderzoek. Het briefadvies waarschuwde dat vooringenomenheid en schoolvorming onder wetenschappers een potentiële beperking kunnen vormen voor goede wetenschapsbeoefening, maar dat er op dat moment geen aanleiding was tot directe zorg.

Sinds het verschijnen van dit briefadvies zijn de vrijheid van wetenschapsbeoefening en academische vrijheid in de belangstelling blijven staan. Zo bleken wetenschappers bezorgd over de toenemende afhankelijkheid van projectfinanciering en – soms onbewuste of zeer subtiele – sturing door publieke en private opdrachtgevers (vgl. Kolfschooten, van, Van de Wiel, Huygen, 2018). Vanuit bestuurlijke hoek werd benadrukt dat de omgang met wetenschappelijke en politiek-ideologische diversiteit dagelijks aandacht vraagt (zie Stolker, 2018). Ook de politiek blijft belang stellen in het voorkomen van zelfcensuur en het behoud van voldoende diversiteit (zie bijvoorbeeld Tweede Kamer, 2018b; Ministerie OCW, 2019a; Tweede Kamer Commissie OCW, 2019; Tweede Kamer 2020b).

1.2 Internationale context

Het bewaken van academische vrijheid beperkt zich niet tot Nederland. Wetenschap is bij uitstek een onderneming die berust op internationale samenwerking. Het is dus voor Nederland van belang dat in sommige andere landen de academische vrijheid onder druk staat of wordt geschonden, zowel de vrijheid van individuele wetenschappers als die van instituties (Scholars-At-Risk Academic Freedom Monitoring Project, 2019a; 2019b). De *Academic Freedom Index* meet hoe het per land met de academische vrijheid staat.

ACADEMIC FREEDOM INDEX

De *Academic Freedom Index* meet de *de facto* academische vrijheid in een land op basis van vijf indicatoren:

- de vrijheid voor wetenschappers om onderzoek te doen en onderwijs te geven,
- de vrijheid voor wetenschappers om ideeën en resultaten uit te wisselen en te verspreiden,
- de autonomie van universiteiten,
- de mate van politiek gemotiveerde surveillance en intimidatie op universiteitscampussen,
- academische en culturele vrijheid van meningsuiting over politiek gevoelige kwesties.

Daarnaast wordt de *de jure* academische vrijheid bijgehouden. Die betreft de grondwettelijke bescherming van academische vrijheid, en of staten partij zijn bij het Internationaal Verdrag inzake economische, sociale en culturele rechten en in het bijzonder artikel 15. In de *Academic Freedom Index* heeft Nederland als land een A-status, met een score van 0,931 op een maximum van 1,0 (Kinzelbach, Saliba, Spannagel, Quinn, 2020, p.24).

Uit deze internationale rapportages spreekt zorg over de huidige situatie. In de afgelopen jaren heeft ook de KNAW haar zorgen geuit over de academische vrijheid in Turkije en Hongarije (KNAW, 2016; KNAW, 2017; KNAW, 2019). In een gezamenlijk statement getiteld *Commitments must be followed by action* hebben drie Europese wetenschappelijke koepelorganisaties overheden en publieke autoriteiten opgeroepen om hun verantwoordelijkheid te nemen. Zij zouden de autonomie van hoger onderwijs- en onderzoeksinstituten en de academische vrijheid van wetenschappers en studenten moeten beschermen (ALLEA, EUA en Science Europe, 2019). Het Europese Hof heeft in september 2020 geoordeeld dat Hongarije de academische vrijheid en institutionele autonomie heeft geschonden. Hongarije deed dit met een wet die het buitenlandse onderwijsinstellingen, waaronder de Central European University, onmogelijk maakte om in Hongarije te functioneren (EU Hof van Justitie, 2020).

1.3 Vraagstelling en doel

De nationale en internationale rapportages, zorgen en discussies onderstrepen het belang van academische vrijheid en maken duidelijk dat die voortdurend aandacht behoeft. Tegelijkertijd blijkt telkens weer dat de betekenis van academische vrijheid niet eenduidig is en dat er in de praktijk spanningsvelden bestaan als het gaat om academische vrijheid. Met deze analyse wil de KNAW daarom meer helderheid scheppen.

De volgende vragen komen aan de orde:

- Wat valt er wel en niet onder academische vrijheid? Welke grenzen kunnen eraan worden gesteld?
- Welke verantwoordelijkheden brengt academische vrijheid met zich mee voor overheid, wetenschappelijke instellingen, individuele wetenschappers en samenleving, zowel ten aanzien van het borgen van deze vrijheid als ten aanzien van een goede omgang ermee?
- Hoe kan men in de praktijk omgegaan met de spanningsvelden rond academische vrijheid, de begrenzingen ervan en de verantwoordelijkheden voor de verschillende actoren?

Door begrippen te verduidelijken wil de KNAW een richtsnoer bieden voor de discussies over academische vrijheid in de Nederlandse wetenschap. Dit wordt geïllustreerd aan de hand van enkele actuele casussen:

- inrichting van geldstromen,
- samenwerking met bedrijven,
- inbeddingsgarantie,
- sprekers aan universiteiten.

Als gezegd is deze analyse bedoeld als een voorzet tot verdere discussie, niet als definitieve stellingname in de lopende discussies. De genoemde spanningsvelden zijn ook niet de enige die nu actueel zijn. Situaties waarin de overheid als opdrachtgever fungeert kunnen bijvoorbeeld eveneens spanningen opleveren (zie de tekstbox in paragraaf 3.1.1). De epiloog benoemt enkele hedendaagse vraagstukken die het verdienen nader besproken te worden.

1.4 Afbakening

De focus van deze beschouwing over academische vrijheid ligt op onderzoek en onderwijs aan wetenschappelijke instellingen in Nederland. Hieronder vallen de universiteiten, universitair medische centra en de onderzoeksinstituten van onder andere KNAW en NWO. Planbureaus, departementale kennisinstellingen, beleidsuitvoerende kennisorganisaties, TO2-instellingen, stichtingen en kennisorganisaties met een opleidingsdoelstelling – oftewel publieke kennisorganisaties, in de terminologie van het Rathenau Instituut (Koens, Chiong Meza, Faasse en De Jonge, 2016) – vallen buiten de beschouwing van deze analyse.

Door haar focus wijkt deze analyse af van de reikwijdte die de Wet op het Hoger Onderwijs en Wetenschappelijk onderzoek (WHW, uit 1992) geeft aan de notie van academische vrijheid, namelijk dat zij ook betrekking heeft op hogescholen. Bovendien noemt de WHW ook studenten en hun vrijheid in het ontvangen van onderwijs. Studenten komen wel aan bod in deze begripsanalyse, maar de focus ligt niet op hun vrijheid. De insteek wijkt tot slot af van die van het KNAW-Briefadvies uit 2018 over vrijheid van wetenschapsbeoefening. Dit briefadvies beperkte zich tot onderzoek aan academische instellingen in Nederland, terwijl deze analyse ook het onderwijs betreft.

2. BEGRIPSANALYSE

2.1 Aan de functie gerelateerde definitie

Academische vrijheid definieert de KNAW als *het beginsel dat medewerkers aan wetenschappelijke instellingen in vrijheid hun wetenschappelijk onderzoek kunnen doen, hun bevindingen naar buiten kunnen brengen en onderwijs kunnen geven.*

Zo beschouwd gaat het om de vrijheid die strikt verbonden is met de functie van een wetenschapper en een adequate beoefening van wetenschap (vgl. Groen, 2017, p. 56; Zoontjens, 1993, p. 35 en 81; IVESCR, 1966, artikel 15.c). Deze vrijheid geldt voor:

- de keuze van te onderzoeken thema's,
- de keuze en toepassing van de eigen onderzoeksvragen en -methoden,
- de toegang tot informatiebronnen,
- het publiceren en delen van informatie via conferenties, lezingen en lidmaatschap van wetenschappelijke groepen,
- de keuze om samenwerking met wetenschappelijke partners aan te gaan,
- de invulling van het wetenschappelijk onderwijs.

Dat academische vrijheid aan de functie van wetenschapper gerelateerd is, betekent niet dat het alleen gaat om de vrijheid om bevindingen te rapporteren, die zijn gebaseerd op zorgvuldige argumentatie en bewijsvoering. Wetenschappers moeten ook vrij zijn om hun eigen onderzoeksthema's te kiezen, de hypothesen te formuleren en een voorlopig standpunt te verwoorden, bijvoorbeeld in een wetenschappelijk debat.

Om academische vrijheid te realiseren is het essentieel dat wetenschappers onafhankelijk hun onderwijs en onderzoek kunnen vormgeven en delen, los van druk van

politiek, bedrijven, maatschappelijk middenveld of publieke opinie. Dit betekent dat ze niet onder druk mogen worden gezet om buitenwetenschappelijke overwegingen (zoals overwegingen van partijpolitieke of commerciële aard) in hun werk te betrekken. Onafhankelijkheid is zodoende een voorwaarde voor academische vrijheid.

ACADEMISCHE VRIJHEID IN WETGEVING, INTERNATIONALE VERDRAGEN EN RICHTLIJNEN

Academische vrijheid is in Nederland een historisch gegroeid beginsel, dat (deels) tot uiting komt in nationale wetgeving en internationale verdragen. In Nederland wordt academische vrijheid niet genoemd in de Grondwet, in tegenstelling tot in sommige andere landen. Academische vrijheid (of een variant daarop) wordt wel genoemd in de Wet op het Hoger Onderwijs en Onderzoek en in internationale verdragen waaraan Nederland gebonden is.

- Artikel 1.6 van de Wet op het Hoger onderwijs en Wetenschappelijk onderzoek (WHW, 1992) stelt dat academische vrijheid in acht wordt genomen aan instellingen voor hoger onderwijs en academische ziekenhuizen. In de Toelichting staat bovendien: '[Individuele docenten, onderzoekers en studenten] hebben de vrijheid bij het geven van onderwijs, het verrichten van onderzoek, respectievelijk het ontvangen van onderwijs hun eigen wetenschappelijke inzichten te volgen en daarbij niet afhankelijk te zijn van bepaalde politieke, filosofische of wetenschapstheoretische opvattingen' (zie ook Louw, 2013, p. 32-4).
- Artikel 13 van het Handvest van Grondrechten van de Europese Unie (2000) bepaalt dat de kunsten en het wetenschappelijk onderzoek vrij zijn en dat de academische vrijheid wordt geëerbiedigd.
- Het Internationaal Verdrag inzake economische, sociale en culturele rechten (IVESCR, 1976)) stelt in artikel 15.3 dat betrokken staten zich verbinden 'de vrijheid te eerbiedigen die onontbeerlijk is voor het verrichten van wetenschappelijk onderzoek en scheppend werk.'
- Het Europees Hof van de Rechten van de Mens heeft de academische vrijheid erkend als belangrijk aspect van de vrijheid van meningsuiting, waaraan een eigen, bijzondere waarde toekomt (zie EHRM, 2009; 2014; 2018). Ook het EU Hof van Justitie heeft hierover recent een uitspraak gedaan (zie 3.1.3).
- De UNESCO Recommendation on Science and Scientific Researchers uit 2017 geeft verdere invulling aan wat staten moeten doen en laten om wetenschap goed te laten functioneren om zo haar maatschappelijke functie te vervullen. In de preambule wordt vermeld dat 'open communication of the results, hypotheses and opinions – as suggested by the phrase "academic freedom" – lies at the very heart of the scientific process'. Bovendien beveelt artikel 10 van de Recommendation aan: 'Each member state should institute procedures (...) for ensuring that (...) scientific researchers respect public accountability while at the same time enjoying the degree of autonomy appropriate to their task and to the advancement of science and technology.' Daarnaast stelt artikel 16 dat wetenschappers onder andere

de volgende verantwoordelijkheden en rechten hebben: 'to work in a spirit of intellectual freedom to pursue, expound and defend the scientific truth as they see it, an intellectual freedom which should include protection from undue influences on their independent judgment.'

- De UNESCO Recommendation concerning the Status of Higher-Education Teaching Personnel uit 1997 stelt in artikel 27 dat docenten in het hoger onderwijs recht hebben op academische vrijheid, beschreven als 'the right, without constriction by prescribed doctrine, to freedom of teaching and discussion, freedom in carrying out research and disseminating and publishing the results thereof, freedom to express freely their opinion about the institution or system in which they work, freedom from institutional censorship and freedom to participate in professional or representative academic bodies. All higher-education teaching personnel should have the right to fulfil their functions without discrimination of any kind and without fear of repression by the state or any other source. Higher-education teaching personnel can effectively do justice to this principle if the environment in which they operate is conducive, which requires a democratic atmosphere; hence the challenge for all of developing a democratic society.'

2.2 Relatie tot grondrechten

Academische vrijheid is nauw verwant aan een aantal grondrechten (zie voor volledig overzicht Baets, de, 2020, p. 25). De volgende grondrechten zijn essentieel:

- Vrijheid van meningsuiting (IVBPR, art. 19). Voor een wetenschapper is de vrijheid om een mening te koesteren en te uiten essentieel. Ook het ontvangen en verstrekken van informatie valt hieronder. Daarbij valt te denken aan de vrijheid om empirisch informatie te verzamelen en voor iedereen gelijke toegang tot zowel resultaten als informatie en data (Groen, 2017, p. 245). Dit raakt aan *open access* en *open data* (Nationaal Programma Open Science). Het Europese Hof van de Rechten van de Mens heeft de academische vrijheid erkend als belangrijk aspect van vrijheid van meningsuiting, zoals hierboven vermeld.
- Vrijheid van beweging (IVPBR, art. 12), bijvoorbeeld de vrijheid om conferenties te bezoeken (zie EHRM, 2018) en veldwerk uit te voeren.
- Vrijheid van vereniging en vergadering (IVPBR, art. 21-22), zoals van belang kan zijn bij het vormen van wetenschappelijke verenigingen of genootschappen en bij het organiseren van conferenties of symposia.
- Vrijheid om de voordelen te genieten van wetenschappelijke vooruitgang en de toepassing daarvan (zie IVESCR, art. 15.1b; UVRM, art. 27). Dit recht – zowel voor wetenschappers als niet-wetenschappers – raakt aan onderdelen van *open science* (Nationaal Programma Open Science)
- Intellectuele eigendomsrechten (IVESCR, art. 15.1c).

ACADEMISCHE VRIJHEID EN VRIJHEID VAN MENINGSUITING

Grondrechten zoals hierboven genoemd vallen niet automatisch onder academische vrijheid, maar slechts dan wanneer ze functiegerelateerd zijn. De relatie met de functie van wetenschapper maakt ook het onderscheid tussen academische vrijheid en vrijheid van meningsuiting duidelijk (zie ook Baets, de, 2020, p. 27-29; idem, 2011; SAR, 2020, p. 8-9). Voor wetenschappers valt hun vrijheid van meningsuiting onder academische vrijheid zolang hun uitingen aan hun functie gerelateerd zijn. Dit betekent overigens niet dat alleen wetenschappelijk bewezen meningen onder de academische vrijheid vallen.

Wetenschappelijke oordelen die in de hoedanigheid van wetenschapper (dus niet op persoonlijke titel) in het publieke debat worden uitgesproken vallen ook onder de academische vrijheid. Wanneer wetenschappers hun mening geven over zaken die buiten hun vakgebied liggen, schrijven of spreken zij niet als wetenschapper. Zij maken dan geen gebruik van hun academische vrijheid als wetenschapper, maar van hun vrijheid van meningsuiting als burger. Wetenschappers hebben zelf de verantwoordelijkheid om hun meningen als wetenschapper en als burger uit elkaar te houden en de aard van hun inbreng in het publieke debat zorgvuldig te duiden (zie ook Van der Heijden, 2003, p. 10-11).

2.3 Ten dienste van goede wetenschapsbeoefening

In een open kennissamenleving als de Nederlandse is vrije wetenschap onmisbaar, en moet wetenschap breed toegankelijk zijn (vgl. Reichman, 2019, hoofdstuk-2). Het volgen van de menselijke nieuwsgierigheid en het vermeerderen van kennis heeft daarnaast ook intrinsieke waarde.

Wetenschap kent een open einde en meestal is niet te voorspellen welk soort kennis en inzicht uiteindelijk nodig blijkt (zie Baets, de, 2020, p. 30-31). Deze openheid en onvoorspelbaarheid maakt dat wetenschappers hun eigen nieuwsgierigheid, creativiteit en kritische geest moeten kunnen volgen in onderzoek en onderwijs, om zo een veelomvattende kennisbasis op te bouwen en studenten breed te kunnen vormen zonder dat zij een garantie vooraf hoeven te geven dat er een wetenschappelijke of maatschappelijke doorbraak volgt. Ook moeten zij geen schroom hoeven te voelen om over fouten en negatieve resultaten te communiceren. In een open samenleving is het nodig dat wetenschappers zonder angst voor repercussies hun werk kunnen doen, ook als een uitkomst van onderzoek maatschappelijk of politiek onwelgevallig blijkt te zijn. Vrije verspreiding van data en bevindingen en een open debat kunnen bovendien de reproduceerbaarheid, controleerbaarheid, transparantie en efficiëntie van wetenschapsbeoefening verhogen. Dit kan de kwaliteit van wetenschap positief beïnvloeden – een verband dat wordt onderzocht door de Academic Freedom Index (Kinzelbach, Saliba, Spannagel, Quinn, 2020, p. 20).

2.4 Grenzen

Beperkingen van academische vrijheid mogen alleen met de grootst mogelijke terughoudendheid worden opgelegd. Net als de meeste andere vrijheden en grondrechten is academische vrijheid tegelijkertijd niet absoluut. Typerend voor academische vrijheid is dat zij begrensd wordt door de *professionele* normen en waarden die aan de functie van wetenschapper verbonden zijn (Baets, de, 2020, p. 28) en door de eisen die voortvloeien uit de taken die de wet oplegt aan instellingen voor hoger onderwijs (WHW, 1992, artikel 1.3.1 en 1.3.5).

Voor het wetenschappelijk onderzoek zijn de professionele normen vastgelegd in de Nederlandse Gedragscode Wetenschappelijke Integriteit, aan de hand van vijf principes. Deze principes zijn: eerlijkheid, zorgvuldigheid, transparantie, onafhankelijkheid en verantwoordelijkheid (KNAW, NFU, NWO, TO2, VH, VSNU, 2018). In de Gedragscode zijn ze uitgewerkt in 61 normen voor de verschillende fases van het onderzoek. Academische vrijheid betekent niet dat wetenschappers vrij zijn om deze normen te overtreden door bijvoorbeeld data te falsificeren of op andere manieren ondeugdelijk of op niet-integere wijze onderzoek te bedrijven.

Onderdeel van de professionele normen is ook dat de academische vrijheid redelijkerwijze wordt beperkt door medewetenschappers. Dit gebeurt bijvoorbeeld bij de beoordeling van subsidieaanvragen door *peers*, de beslissing tot publicatie van artikelen, of de evaluatie van onderzoeks- en onderwijsprogramma's. Ook besturen van wetenschappelijke instellingen leggen beperkingen op wanneer zij rechtspositionele beslissingen nemen.

2.5 Verantwoordelijkheid

Een van de professionele normen die de academische vrijheid in de praktijk kan en mag begrenzen en richting kan geven is de verantwoordelijkheid voor mens, maatschappij en milieu. Wetenschappers doen hun werk – doorgaans – met middelen van de samenleving, en wat zij doen heeft dikwijls implicaties voor betrokkenen en omgeving. Alle mensen hebben het recht om de voordelen te genieten van wetenschappelijke ontwikkelingen en de toepassing daarvan. De Gedragscode stelt dat wetenschappers de verantwoordelijkheid hebben om zich te realiseren dat men niet in isolement opereert. Ze dienen redelijkerwijs rekening te houden met de legitieme belangen van degenen die bij hun onderzoek betrokken zijn en met die van de omgeving. Dit principe houdt ook in dat onderzoekers wetenschap beoefenen die wetenschappelijk en/of maatschappelijke relevant is (KNAW et al, 2018; vgl. SAR, 2020, p. 6-10). Ook wetenschappelijke instellingen hebben volgens de Gedragscode een zorgplicht voor de normen die voortvloeien uit de hierboven genoemde vijf principes (zie hoofdstuk 3). Daaronder vallen bijvoorbeeld het streven naar *open science* en het

universitaire valorisatiebeleid, maar te denken valt ook aan diversiteit en inclusie, waaronder sociale veiligheid (zie Nationale Programma Open Science; Coalition-S met Plan S; VSNU-valorisatiebeleid; Nationaal Actieplan Diversiteit en Inclusie).

De nauwe verbanden tussen de wetenschappelijke praktijk en de samenleving vereisen tegelijkertijd dat die samenleving – en meer specifiek de overheid – de noodzaak van academische vrijheid erkent en realiseert. In de volgende hoofdstukken wordt nader uiteengezet hoe de overheid, wetenschappelijke instellingen, individuele wetenschappers en de samenleving de voorwaarden kunnen scheppen waaronder academische vrijheid kan gedijen, waarbij er ook rekening wordt gehouden met andere aspecten van goede wetenschapsbeoefening zoals de verantwoordelijkheid voor mens, milieu en maatschappij.

2.6 Vrijheid in evenwicht

De voorgaande begripsanalyse kan helpen om te bepalen wat academische vrijheid in de praktijk betekent en hoe verantwoord omgegaan kan worden met de spanningsvelden ten aanzien van deze vrijheid, de grenzen ervan, en de verantwoordelijkheden die ze met zich meebrengt voor de verschillende actoren, in evenwicht met andere aspecten van goede wetenschapsbeoefening. De vragen in onderstaand kader kunnen gebruikt worden om meer greep te krijgen op de spanningsvelden die bestaan rondom academische vrijheid. Ze zijn niet bedoeld als kant-en-klare formules voor het oplossen van toekomstige vraagstukken, maar bieden daarbij wel enig houvast. In hoofdstuk 5 wordt dit aan de hand van enkele actuele casussen geïllustreerd.

RICHTSNOER

Inzicht in het spanningsveld:

- Staan de begrenzings aan academische vrijheid ten dienste van andere aspecten van goede en verantwoorde wetenschapsbeoefening?
- Is er voldoende ruimte voor ongebonden onderzoek en onderwijs en worden er geen onwenselijke afhankelijkheden gecreëerd?

Verantwoordelijkheid voor academische vrijheid in evenwicht:

- Wordt een zo groot mogelijke academische vrijheid gerealiseerd, terwijl er tegelijkertijd rekening wordt gehouden met andere kenmerken van en voorwaarden voor goede en verantwoorde wetenschapsbeoefening?
- Bij wie berust in het concrete geval de verantwoordelijkheid om academische vrijheid in evenwicht te realiseren?

3. VERANTWOORDELIJKHEDEN

3.1 Verantwoordelijkheden van de overheid

Volgens het Internationaal Verdrag inzake economische, sociale en culturele rechten (IVESCR) en het Handvest van Grondrechten van de Europese Unie hebben staten zich verplicht de academische vrijheid te realiseren¹. Dit geldt volgens het IVESCR nadrukkelijk ook in een internationale context (IVESCR, artikel 15.4). In het najaar van 2020 heeft de Nederlandse overheid haar verantwoordelijkheid voor academische vrijheid en institutionele autonomie opnieuw bekrachtigd².

1 Onder andere door de algemene aard van de bepalingen in het IVESCR en de ontbrekende ratificatie van het klachtenprotocol door Nederland kunnen individuele wetenschappers lastig aanspraak maken op academische vrijheid als sociaal grondrecht. Het IVESCR kan echter wel dienen als uitgangspunt in de discussie om de verantwoordelijkheden van de overheid helder te krijgen en te bespreken (zie Groen, 2017, p. 75-76).

2 Binnen de European Area for Higher Education is een gemeenschappelijke begrip van academische vrijheid ontwikkeld, dat als grondslag moet dienen voor de toekomstige monitoring van academische vrijheid (European Higher Education Area et al, 2020). Voor de European Research Area heeft de Bonn Declaration (Ministerial Conference on the European Research Area on 20 October 2020) bevestigd dat vrijheid van wetenschapsbeoefening voor de EU-landen een gemeenschappelijke kernwaarde is en een leidend principe in de internationale wetenschappelijke samenwerking tussen landen binnen de EU en daarbuiten (zie ook: Defence of academic freedom in the EU's external action (European Parliament, 2018)).

3.1.1 Academische vrijheid respecteren

Academische vrijheid *respecteren* betekent dat de overheid zich moet onthouden van bemoeienis met aspecten van onderzoek en onderwijs, zoals onderwerp, methode, gegevensverzameling, analyse, publicatie en kwaliteitsbeoordeling. Ook *als opdrachtgever* mag de overheid – van lokaal tot internationaal niveau – niet proberen de uitkomsten van wetenschappelijk onderzoek te beïnvloeden, of de publicatie van haar onwelgevallige onderzoeksresultaten te voorkomen.

INKOOPVOORWAARDEN RIJKSOVERHEID

Eerdere KNAW-adviezen hebben de rijksoverheid aangeraden de eigen inkoopvoorwaarden te conformeren aan de Gedragscode Wetenschappelijke Integriteit. Dit om de onafhankelijkheid van het onderzoek in opdracht van de overheid te waarborgen (KNAW, 2005; herhaald in het rapport Vertrouwen in wetenschap (KNAW, 2013)). Een onafhankelijke commissie onder leiding van prof. dr. Ton Hol heeft de Algemene Rijksvoorwaarden voor het verstrekken van opdrachten (ARVODI) vergeleken met de Gedragscode Wetenschappelijke Integriteit 2018. De staatssecretaris van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties heeft daarop laten weten dat er in de modelovereenkomsten voor beleidsgericht onderzoek verwezen zal worden naar The European Code of Conduct for Research Integrity. Onder andere zal worden opgenomen dat de opdrachtgever publicatie niet kan tegenhouden omdat de resultaten hem of haar politiek onwelgevallig zijn (Staatssecretaris Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, 2020).

De overheid mag alleen beperkingen stellen aan de academische vrijheid en aan de andere in paragraaf 2.2 genoemde grondrechten als daarvoor een wettelijke grondslag is, als ze een legitiem doel dienen en als ze noodzakelijk zijn in een democratische samenleving (Baets, de, 2020, p. 28; Groen, 2017, p. 82 en p. 246; EU Handvest voor de Grondrechten, art. 52, lid 1).

3.1.2 Academische vrijheid beschermen en mogelijk maken

Overheden hebben niet alleen de verantwoordelijkheid om zich te onthouden van inbreuken op de academische vrijheid; zij dienen deze vrijheid ook te *beschermen* en te *faciliteren* (vgl. Groen, 2017, p. 72-73). Zo hebben ze de taak het wetenschappelijk auteursrecht te beschermen, bijvoorbeeld door wetgeving (IVESCR, artikel 15, lid 1 onder c; UNESCO, 2017, artikel 40a). Daarnaast dient de Nederlandse overheid noodzakelijke randvoorwaarden te scheppen om academische vrijheid te realiseren. Door bijvoorbeeld beleid te ontwikkelen dat adequate carrièreperspectieven en de vrije publicatie van resultaten en data garandeert (UNESCO, 2017, deel V; EU, 2020) biedt de overheid wetenschappers de daadwerkelijke mogelijkheid om deze vrijheid

in te vullen en hun werk uit te oefenen. Academische vrijheid is in ieder geval gebaat bij een stabiele en betrouwbare institutionele context, zonder ongewenste afhankelijkheden en met voldoende ruimte voor onderwijs en ongebonden onderzoek. Als aan deze voorwaarden niet wordt voldaan, is het lastig voor wetenschappers om de academische vrijheid daadwerkelijk te realiseren.

OVERHEIDSFINANCIERING EN WETENSCHAPSBELEID

Ook in haar faciliterende rol heeft de overheid de verantwoordelijkheid om academische vrijheid te garanderen. Bij elke keuze die zij maakt – denk ook aan beleid op het gebied van valorisatie, diversiteit en inclusie, inclusief sociale veiligheid, werkdruk, naast de hierboven genoemde voorbeelden – heeft zij de taak om ongebonden onderzoek en onderwijs in voldoende mate overeind te houden.

In de praktijk levert dit regelmatig spanningsvelden op (zie paragraaf 4.1 en 4.3). Strategisch onderzoek is bijvoorbeeld een uitstekende manier om de maatschappelijke relevantie van wetenschap te faciliteren. Tegelijkertijd moet de overheid wanneer zij strategisch onderzoek stimuleert en faciliteert voorkomen dat zij onderzoekers afhankelijk maakt van opdrachtgevers en samenwerkingspartners en – naast strategisch onderzoek – voldoende ruimte laten aan ongebonden onderzoek (zie paragraaf 4.1 en 4.2).

3.1.3 Institutionele autonomie

De overheid dient niet alleen academische vrijheid te garanderen voor individuele wetenschappers, maar ook voor wetenschappelijke instellingen. Institutionele autonomie is volgens de in paragraaf 2.1 weergegeven definitie strikt genomen geen onderdeel van de academische vrijheid; die geldt voor individuele wetenschappers. Zij raakt er echter wel aan, omdat institutionele autonomie medebepalend is voor de manier waarop de wetenschappelijke medewerkers aan deze instellingen kunnen opereren. In zijn uitspraak over academische vrijheid en het kunnen opereren van buitenlandse wetenschappelijke instellingen in Hongarije heeft het EU Hof van Justitie geoordeeld dat (1) het bestaan van een academische infrastructuur essentieel en noodzakelijk is voor de uitoefening van wetenschappelijke taken en (2) autonomie van wetenschappelijke instellingen als de institutionele uitdrukking van academische vrijheden wordt gezien (EU HvJ, 2020, 227).

Duidelijk is daarmee dat de overheid de taak heeft om wetenschappelijke instellingen een mate van zelfstandigheid te geven op het gebied van de bestuurlijke organisatie, personeel, financiën en academische zaken (EUA, 2017; Louw, p. 31). Zij moet bijvoorbeeld de vrijheid van instellingen om zelf keuzes te maken in de interne verdeling van de middelen uit de eerste geldstroom voor onderwijs en onderzoek respecteren en faciliteren.

Tegelijkertijd is de autonomie van wetenschappelijke instellingen in Nederland niet onbegrensd. Zij wordt onder andere beperkt door de taken die aan de instellingen bij wet zijn opgelegd. Zo geeft de Wet op het Hoger onderwijs en Wetenschappelijk onderzoek (WHW) in artikel 1.3 en 1.4 kaders voor de doelen waar universiteiten en academische ziekenhuizen zich op moeten richten. Ook worden in Nederland enkele bevoegdheden op het gebied van bekostiging, onderwijs, personeel en bestuur in het hoger onderwijs en onderzoek expliciet toegekend aan de rijksoverheid – soms belegd bij zelfstandige bestuursorganen die overheidstaken uitvoeren (zoals de NVAO voor kwaliteitszorg in het hoger onderwijs en NWO en ZonMW voor de toewijzing van middelen in de tweede geldstroom) (Louw, 2013, p. 17-24)³.

3.2 Verantwoordelijkheden van wetenschappelijke instellingen

Artikel 1.6 van de Wet op het Hoger onderwijs en Wetenschappelijk onderzoek stelt: 'Aan de instellingen voor hoger onderwijs en aan de academische ziekenhuizen wordt de academische vrijheid in acht genomen.' Dit impliceert voor wetenschappelijke instellingen allereerst een verantwoordelijkheid om het bestuur intern zo in te richten dat de academische vrijheid gerespecteerd, beschermd en gefaciliteerd wordt (zie Groen, 2017, p. 85-117; Zoontjens, 1993, p. 81-83). Bovendien hebben Nederlandse universiteiten de Magna Charta Universitatum ondertekend, in het kader van de European Higher Education Area. Die beschouwt institutionele autonomie en vrijheid van onderzoek en onderwijs als fundamentele principes.

3 Gelet op genoemde begrenzings kent de vergelijkende University Autonomy Score Card (EUA, 2017) het Nederlandse academische systeem een gewogen score van 48% toe op autonomie in academische zin, waarbij 100% volledige autonomie is. Met deze score valt het Nederlandse wetenschapssysteem qua autonomie binnen Europa in de lage middenmoot (EUA, 2017, p. 50-52). Deze score wordt met name verklaard doordat Nederlandse universiteiten niet vrijelijk kunnen kiezen voor een kwaliteitszorgaanbieder zolang zij bekostigd worden door de overheid; doordat nieuwe onderwijsprogramma's vooraf geaccrediteerd moeten worden om in aanmerking te komen voor bekostiging en doordat Nederlandse universiteiten, in het bijzonder op BA-niveau; doordat universiteiten geen zeggenschap hebben over het totale aantal studenten dat zij toelaten (systeem van free admission); en doordat ze slechts beperkt zelf studenten kunnen selecteren voor bepaalde opleidingen (EUA, 2017, p. 33-9). Opgemerkt dient te worden dat een verruiming van dergelijke selectiemogelijkheden de institutionele autonomie van Nederlandse universiteiten zou versterken, maar ook de vrije studiekeuze zou inperken voor studenten, terwijl deze vrije studiekeuze gerelateerd is aan de academische vrijheid van studenten. Op het gebied van organisatie, personeel en met name financiën staat de zelfstandigheid van het Nederlandse academische systeem overigens in de hoge middenmoot.

3.2.1 Academische vrijheid respecteren

Academische vrijheid betekent in eerste instantie dat besturen van universiteiten de verantwoordelijkheid hebben om zich niet méér te mengen in het onderzoek en onderwijs dan redelijk is met het oog op de bevordering van goede wetenschapsbeoefening. Zij dienen terughoudend te zijn, en faculteiten, afdelingen en individuele wetenschappers substantiële vrijheid te geven om hun onderwijs en onderzoek in te richten. Op hun beurt dienen facultaire besturen terughoudend te zijn in hun bemoeienissen met docenten en onderzoekers.

Dat betekent *grosso modo* dat universitaire besturen zich alleen bemoeien met het institutionele raamwerk en de richtlijnen voor wetenschappelijk onderzoek en onderwijs. Hieronder valt bijvoorbeeld de keuze voor bepaalde disciplines of zwaartepunten, maar ook beleid ten aanzien van *open science*-, benoemingen of integriteit. Met onderzoeksobjecten, onderzoeksmethoden, datavergaring, analyse of publicatie horen de besturen zich dus zo min mogelijk te bemoeien (zie ook Louw, 2013, p. 32). Het is hierbij van belang dat er onder de wetenschappelijk medewerkers draagvlak is voor de normen die centraal door de instelling worden gesteld en dat er ruimte is voor kritiek (zie ook Groen, 2017, p. 266). Daarnaast moet er een interne procedure zijn om de centrale richtlijnen bij te stellen als dit draagvlak ontbreekt.

Soms beperken richtlijnen van instellingen de academische vrijheid van wetenschappers, bijvoorbeeld als het gaat om vereiste aantallen publicaties in internationale tijdschriften, of de eis om een bepaalde hoeveelheid aan opdrachtonderzoek binnen te halen. Dergelijke beperkingen kunnen aanvaardbaar zijn, mits ze vergezeld gaan van procedures om te zeer knellende normen bij te stellen, ze geen onwenselijke afhankelijkheden creëren – van bijvoorbeeld bedrijven – en er een evenwicht wordt gevonden tussen academische vrijheid en andere aspecten van goede wetenschapsbeoefening. In de praktijk kunnen hier spanningsvelden bestaan (zie paragraaf 4.3 en 5.4).

3.2.2 Academische vrijheid beschermen en mogelijk maken

Naast de plicht tot terughoudendheid hebben universiteiten een verantwoordelijkheid om de academische vrijheid voor de wetenschappers aan hun instelling te *beschermen* tegen dwang en druk door overheid, private financiers en mede-wetenschappers (zie ook UNESCO, 2017, artikel 16b). Instellingen dienen bijvoorbeeld overheidsbeleid en algemene bekostigingskaders binnen de instelling te vertalen op een manier die de academische vrijheid beschermt (Groen, 2017, p. 253). Ook hebben zij de plicht om hun samenwerking met bedrijven en het gebruik van commerciële diensten zo in te richten dat de vrijheid en onafhankelijkheid in het geven van onderwijs gewaarborgd zijn (zie ook Tjong Tjin Tai, Van den Broek, Maas, Rep en Deuten, 2018).

Daarnaast hebben wetenschappelijke instellingen een zorgplicht om de onafhankelijkheid van onderzoekers – als een van de vijf kernprincipes van wetenschappelijke integriteit – te stimuleren en te handhaven. De Nederlandse Gedragscode Wetenschappelijke Integriteit (KNAW et al, 2018) stelt bijvoorbeeld dat instellingen zorg dragen voor eerlijke afspraken met opdrachtgevers en financiers over publicatie van resultaten (p. 21). In de praktijk bestaat er soms een spanningsveld tussen deze zorgplicht voor onafhankelijkheid en het beleid om valorisatie en de maatschappelijke impact van wetenschap te bevorderen (VSNU Valorisatiebeleid). Wetenschappelijke instellingen hebben dan de verantwoordelijkheid om academische vrijheid zo veel mogelijk te realiseren en niet te laten aantasten door een te grote druk op valorisatie (zie paragraaf 5.4).

De Gedragscode Wetenschappelijke Integriteit en de Code Goed Bestuur Universiteiten leggen instellingen de verantwoordelijkheid op om een open, inclusieve en veilige cultuur tussen bestuurders, medewerkers en studenten onderling te faciliteren (KNAW et al, 2018, p.20; VSNU, 2019, principe 2 en 3). Deze verbinding tussen vrijheid, sociale veiligheid en diversiteit is ook terug te vinden in de inleiding van de Code Goed Bestuur Universiteiten: ‘Van oudsher staan universiteiten voor vrijheid van geest, van denken en spreken, en voor een ongebonden ontwikkeling van onderwijs en onderzoek. Zij zijn vrijplaatsen waar iedere vraag gesteld kan worden en in vrijheid beantwoord. Elke universiteit streeft naar een veilige cultuur en een inspirerend klimaat waarin de gehele universitaire gemeenschap, inclusief studenten en promovendi die immers op adequate vorming en begeleiding mogen vertrouwen, tot maximale ontplooiing kan komen.’ De verplichting geldt niet alleen intern. Aan de instelling moet ook ruimte zijn voor – mogelijk afwijkende of controversiële – meningen van buiten de wetenschap, altijd ten behoeve van goed onderwijs en onderzoek (zie paragraaf 4.4 en 5.1).

De verantwoordelijkheid van instellingen om de academische vrijheid van hun medewerkers te beschermen kent tot slot een internationale dimensie. Academische vrijheid moet ook worden beschermd en gefaciliteerd door instellingen in internationale samenwerkingsverbanden. In de praktijk kan hier een spanningsveld bestaan tussen de waarde van samenwerking – ook met onvrije landen –, het belang van kennisveiligheid en de taak om academische vrijheid te beschermen. Het is niet altijd evident in hoeverre en hoe academische vrijheid in dit soort samenwerkingen beschermd kan worden (zie paragraaf 5.2; en zie KNAW, 2014; Bekkers, Oosterveld en Verhagen, 2018; d’Hooghe, Montulet, De Wolff en Pieke, 2018; Human Rights Watch, 2019; d’Hooghe en Dekker, 2020).

3.2.3 Adequate wetenschapsbeoefening mogelijk maken

Academische vrijheid vereist dat wetenschappelijke instellingen goed wetenschappelijk onderwijs en onderzoek *mogelijk maken*, bijvoorbeeld met hun beleid voor onderzoeksvoorzieningen of *open science*. Te denken valt ook aan arbeidsrechtelijke aspecten als een goed benoemings- en doorstromingsbeleid, een zorgvuldig ontslagbeleid en het hebben van een klokkenluidersregeling. De Nederlandse Gedragscode Wetenschappelijke Integriteit (KNAW et al, 2018) stelt dat de instellingen een zorgplicht hebben voor de vijf kernprincipes van wetenschappelijke integriteit, namelijk: eerlijkheid, zorgvuldigheid, transparantie, onafhankelijkheid en verantwoordelijkheid (p. 20-25). De instelling moet ervoor zorgen dat deze principes worden bevorderd en gewaarborgd in onder andere training en supervisie, onderzoekscultuur, databeheer, openbaarmaking en verspreiding en ethische toetsing. Als dergelijke basisvoorwaarden niet zijn gerealiseerd, kan het voor individuele wetenschappers lastig zijn hun academische vrijheid uit te oefenen en goede wetenschap te bedrijven. Ook in deze faciliterende rol hebben wetenschappelijke instellingen de verantwoordelijkheid om academische vrijheid te bewaken. Dat levert soms spanningsvelden op, waarbij de instellingen een evenwicht moeten vinden tussen verschillende principes van goede wetenschapsbeoefening (zie paragraaf 5.4).

3.3 Verantwoordelijkheden van wetenschappers

3.3.1 Onafhankelijkheid

Individuele wetenschappers hebben op hun beurt de verantwoordelijkheid om zich onafhankelijk van derden op te stellen, waardoor zij kunnen waarborgen dat zij vrij het eigen onderwijs en onderzoek vorm kunnen geven⁴.

ONAFHANKELIJKHEID IN DE GEDRAGSCODE WETENSCHAPPELIJKE INTEGRITEIT

Onafhankelijkheid is een van de vijf kernprincipes van wetenschappelijke integriteit volgens de *Nederlandse Gedragscode Wetenschappelijke Integriteit*:

‘Onafhankelijkheid houdt onder andere in dat men zich in de keuze van de methode, bij de beoordeling van de data en in de weging van alternatieve verklaringen, maar ook bij het beoordelen van onderzoek of onderzoeksvoorstellen van anderen, niet laat leiden door buiten-wetenschappelijke overwegingen (bijvoorbeeld overwegingen van commerciële of politieke aard). Aldus geformuleerd bevat onafhankelijkheid ook onpartijdigheid. Onafhankelijkheid is in elk geval vereist bij de opzet en uitvoering van en rapportage over het onderzoek; bij de keuze van het onderzoeksobject en van de onderzoeksvraag is onafhankelijkheid niet altijd nodig.’ (2018, p. 32)

Onafhankelijkheid is ook een belangrijk principe als wetenschappers internationale onderzoekssamenwerking aangaan, zeker als in andere landen andere normen en praktijken gangbaar zijn (zie KNAW, 2014; Bekkers, Oosterveld en Verhagen, 2018; d’Hooghe, Montulet, De Wolff en Pieke, 2018; Human Rights Watch, 2019; d’Hooghe en Dekker, 2020).

4 Naast de Gedragscode Wetenschappelijke Integriteit zijn er verschillende codes die gericht zijn op het voorkomen van belangenverstrengeling bij aan de wetenschap gerelateerde processen: bijvoorbeeld de Code ter Voorkoming van Oneigenlijke Beïnvloeding door Belangenverstrengeling (2012, geactualiseerd in 2016 – voor wetenschappers die zitting nemen in commissies die wetenschappelijke adviesrapporten en richtlijnen voor de gezondheidszorg in Nederland opstellen, opgesteld door KNAW, KNMG, GR, NHG, FMS) of de Code Omgang met Persoonlijke Belangen (2019b – over de omgang met persoonlijke belangen binnen het proces van de voorbereiding van, advisering over alsmede de besluitvorming over de verdeling van middelen, opgesteld door NWO).

3.3.2 Onafhankelijk en verantwoordelijk

De onafhankelijkheid van wetenschappers als voorwaarde voor academische vrijheid staat ten dienste van goede wetenschapsbeoefening. Academische vrijheid van individuele wetenschappers gaat dan ook gepaard met verantwoordelijkheid, allereerst voor goede wetenschap. De juiste invulling van academische vrijheid en de verhouding tussen de verschillende uitgangspunten van een goede wetenschapsbeoefening – zoals te vinden in de Nederlandse Gedragscode Wetenschappelijke Integriteit – kan lastig te vinden zijn. Dit geldt met name voor de balans tussen de principes van onafhankelijkheid en verantwoordelijkheid.

VERANTWOORDELIJKHEID IN DE GEDRAGSCODE WETENSCHAPPELIJKE INTEGRITEIT

‘Verantwoordelijkheid houdt onder andere in dat men zich rekenschap geeft van het feit dat men als onderzoeker niet in isolement opereert, en daarom binnen de grenzen van het redelijke rekening houdt met de legitieme belangen van bij het onderzoek betrokken personen en dieren, van eventuele opdrachtgevers en financiers, en van de omgeving. Verantwoordelijkheid houdt ook in dat men onderzoek doet dat wetenschappelijk en/of maatschappelijk relevant is.’ (KNAW, NFU, NWO, TO2, VH en VSNU, 2018, p. 13)

Specifieke belangen van mensen en dieren die bij onderzoek betrokken zijn worden onder andere bewaakt door ethische commissies. Daarnaast hebben wetenschappers de verantwoordelijkheid om de samenleving te betrekken bij wetenschappelijke vooruitgang, en te laten delen in de vruchten daarvan, bijvoorbeeld door *open science* (inclusief *citizen science*) na te streven en door een bijdrage te leveren aan beleidsontwikkeling en het publieke debat.

Tegen deze achtergrond is het zaak dat wetenschappers steeds een goed evenwicht zoeken tussen onafhankelijkheid – als voorwaarde voor academische vrijheid – en verantwoordelijkheid. In de beschrijving van onafhankelijkheid in de Nederlandse Gedragscode (p. 13) staan hiervoor aanwijzingen. Onafhankelijkheid is bijvoorbeeld vereist bij de opzet en uitvoering van en rapportage over het onderzoek, maar niet altijd bij de keuze van het onderzoeksobject en van de onderzoeksvraag. Verder schrijft de Gedragscode voor dat wetenschappers bij de verschillende fases van het onderzoek openheid over de rol van externe belanghebbenden moeten betrachten (p. 16). Bij een onderzoek dat bijdraagt aan beleidsontwikkeling is het daarnaast zaak dat wetenschappers zo zorgvuldig en transparant mogelijk een onderscheid maken tussen wetenschappelijke analyses en de politieke keuzes die daarop kunnen worden gebaseerd (KNAW, 2018, p. 10; KNAW, 2013, p. 65).

Tot slot stelt de Gedragscode dat wetenschappers ‘bij deelname aan het publieke debat altijd eerlijk moeten zijn over de rol waarin die deelname plaatsvindt en over de aard en status van die deelname’ (p. 18). Dit betekent dat zij voorzichtig moeten zijn wanneer zij buiten het eigen vakgebied treden. Doen zij dat, dan moeten zij duidelijk maken dat zij op dat gebied niet als wetenschapper spreken. Treden zij wel als wetenschapper op, dan moeten zij zorgvuldig uitleggen welk deel binnen het onderzoek onzeker, hypothetisch of waarschijnlijk is, en tegelijkertijd toelichten dat en hoe de resultaten zorgvuldig verkregen zijn. Hoewel er ongetwijfeld een grijs gebied zal zijn (zie paragraaf 5.1), blijft zo het onderscheid duidelijk tussen wel en niet wetenschappelijk onderbouwde analyses, en kan een wetenschappelijke analyse minder gemakkelijk worden weggezet als ‘ook maar een mening’ (zie ook Van der Heijden, 2003, p. 10-11).

3.3.3 Verantwoordelijkheid voor vrijheid in peer review en debat

De huidige praktijk van wetenschappelijk onderzoek en onderwijs in Nederland kent een collectieve dimensie. Een veelgebruikte methode om kwaliteit te beoordelen is bijvoorbeeld *peer review* waarbij wetenschappers onderling manuscripten en projectvoorstellen beoordelen, of waarin selectiecommissies, onder meer bestaande uit *peers*, kandidaten beoordelen. Daarnaast nemen wetenschappers zitting in commissies of panels om elkaars opleidingen en onderzoekseenheden te evalueren. In principe is het zeer waardevol dat wetenschappers onderling manuscripten, projectvoorstellen, programma’s en kandidaten beoordelen, en daarmee dus de wijze waarop andere wetenschappers hun vak uitoefenen mede bepalen.

De collectieve dimensie brengt ook de verantwoordelijkheid mee om elkaars vrijheid niet onnodig te begrenzen. Het eerdere briefadvies van de KNAW over vrijheid van wetenschapsbeoefening liet zien dat (onbewuste) vooringenomenheid en schoolvorming een rol kunnen spelen in selectieprocessen en het proces van peer review van onderzoeksvoorstellen en wetenschappelijke publicaties. Vooringenomenheid en schoolvorming, al dan niet bewust, kunnen op deze manier leiden tot een beperking van de diversiteit aan perspectieven. De Nederlandse Gedragscode Wetenschappelijke Integriteit schrijft onder het principe ‘eerlijkheid’ dan ook voor ‘dat men alternatieve visies en tegenargumenten serieus neemt’ (2018, p. 13). Deze opvatting van eerlijkheid vertaalt zich in een open, inclusieve en veilige cultuur. Wetenschappers – zeker zij die een hogere positie bekleden, zoals begeleiders, projectleiders en leidinggevendenden – zijn er mede verantwoordelijk voor om zo’n cultuur te scheppen en in stand te houden. Onderzoekseenheden worden daar ook op beoordeeld (zie SEP 2021-2027; Nationaal Actieplan Diversiteit en Inclusie). Ook hier kunnen in de praktijk spanningsvelden bestaan, bijvoorbeeld tussen de verantwoordelijkheid om elkaars vrijheid niet te begrenzen en een open debat te realiseren en de verantwoordelijkheid voor een veilige en inclusieve cultuur (zie paragraaf 5.1).

3.3.4 Verantwoordelijkheid voor vrijheid in de collegezaal

De verantwoordelijkheid om elkaars academische vrijheid niet te begrenzen krijgt een eigen invulling in de collegezaal en in de relatie tussen docenten en studenten (zie paragraaf 5.2). Docenten dienen een veilige leeromgeving met openheid, onderling respect en zelfkritiek te stimuleren, waarin er ruimte is voor een diversiteit aan benaderingen en waarin discussies verlopen op basis van argumenten. Het opleiden van studenten omvat niet alleen het overdragen van kennis en vaardigheden, maar ook het bevorderen van een kritische houding, waarvan zelfreflectie en openheid voor andere zienswijzen dan de eigen expliciet deel uitmaken.

3.4 Verantwoordelijkheden van de samenleving

De overheid, wetenschappelijke instellingen en individuele wetenschappers dragen een groot deel van de verantwoordelijkheid voor academische vrijheid. Maar burgers, bedrijven en het maatschappelijk middenveld (ook internationaal) worden steeds meer betrokken bij de wetenschap. Dit versterkt haar maatschappelijke relevantie.

Een vorm van dergelijke betrokkenheid is de private financiering van onderzoek, in de vorm van *partnerships*, cofinanciering of onderzoeksopdrachten. Wetenschappelijke onafhankelijkheid is voor opdrachtgevers van wezenlijk belang en vaak een belangrijke reden om een opdracht aan wetenschappelijke onderzoekers toe te vertrouwen (over vertrouwen in de wetenschap, zie Honingh-Broeke en de Jonge, 2018; KNAW, 2013). Private financiers en opdrachtgevers hebben daarom een verantwoordelijkheid de academische vrijheid te respecteren. Het is aan te bevelen om bij het aangaan van een samenwerking onderzoekers én opdrachtgevers een onafhankelijkheidsverklaring te laten ondertekenen (zie KNAW, 2005 voor een voorbeeldverklaring voor opdrachtonderzoek; KNAW, 2018; Wee, van, 2019; Heest, van, 2019). In de praktijk kunnen er spanningsvelden bestaan tussen onafhankelijkheid – als voorwaarde voor academische vrijheid – en de samenwerking met het bedrijfsleven en andere opdrachtgevers als een manier om de maatschappelijke relevantie van wetenschap vorm te geven (zie paragraaf 4.1).

De interactie tussen wetenschap en samenleving komt ook tot stand door burgers een rol te geven bij verschillende fasen van wetenschappelijk onderzoek, zoals bij het opstellen van de onderzoeksagenda of bij de uitvoering (*citizen science*). Als burgers worden betrokken bij de wetenschap is het noodzakelijk om over de bescherming van academische vrijheid en onafhankelijkheid in deze interactie na te denken (zie paragraaf 5.1).

4. SPANNINGSVELDEN

Dit hoofdstuk behandelt enkele spanningsvelden rondom academische vrijheid, de grenzen ervan en de verantwoordelijkheden ervoor. Hierop wordt het beoordelingskader uit paragraaf 2.4 toegepast. Dit is nadrukkelijk bedoeld als niet meer dan een opmaat voor verdere discussie. Een lijst met andere actuele onderwerpen die het verdienen om verder besproken te worden is te vinden in de epiloog.

4.1 Geldstromen

In het Nederlandse financieringsbeleid kan een spanningsveld ontstaan tussen academische vrijheid enerzijds en de maatschappelijke verantwoordelijkheid van de wetenschap anderzijds. Overheid en wetenschappelijke instellingen hebben hier de taak om de juiste balans te vinden.

CASUS 1: INRICHTING VAN GELDSTROMEN

In Nederland is de rijksoverheid een belangrijke financier van wetenschappelijk onderwijs en onderzoek, via verschillende geldstromen: de basisfinanciering (eerste geldstroom) en de competitieve financiering (tweede geldstroom). De derde geldstroom omvat de overige inkomsten van de universiteiten, bijvoorbeeld uit contractonderwijs, opdrachtonderzoek en onderzoekssubsidies van de EU.

In haar adviesrapport *Evenwicht in het wetenschapssysteem* constateert de KNAW dat wetenschappers door schaarste in de eerste geldstroom sterk afhankelijk zijn van competitieve onderzoeksfinanciering van NWO en Europese programma's. Dit leidt tot grote aanvraagdruk en fragmentatie in losse projecten (KNAW, 2019b, p. 40-43). Sinds 2013 zijn bovendien de bestedingen van NWO en ZonMW

verschoven in de richting van meer strategisch onderzoek ten koste van ongebonden onderzoek. In 2018 besteedden beide organisaties *grosso modo* twee keer zoveel aan strategisch onderzoek als aan ongebonden onderzoek (KNAW, 2019b, p. 32-40).

Inzicht in het spanningsveld

Strategisch onderzoek en opdrachtonderzoek zijn goede manieren om de maatschappelijke opdracht van de wetenschap te realiseren, in aanvulling op ongebonden onderzoek. Gelet op de academische vrijheid is het van belang om naast strategisch onderzoek voldoende ruimte over te laten voor ongebonden onderzoek (zie D'Alessandro, 2017, p. 74-76). Ook moeten wetenschappers niet te zeer afhankelijk worden van opdrachtgevers en samenwerkingspartners door de manier waarop de geldstromen zijn ingericht. Het KNAW-briefadvies *Vrijheid van Wetenschapsbeoefening in Nederland* (KNAW et al, 2018) waarschuwde al dat een te grote afhankelijkheid van projectfinanciering (in de tweede of derde geldstroom) kan leiden tot onwenselijke beïnvloeding van de werkwijze, interpretatie en publicatie van resultaten.

Verantwoordelijkheid

De overheid heeft een sleutelrol om binnen haar financieerbeleid genoeg ruimte voor ongebonden onderzoek te realiseren (zie KNAW, 2019b; KNAW, 2020). *Wetenschappelijke instellingen* hebben de verantwoordelijkheid om hun personeelsbeleid, onderzoeksbeleid en bestedingen zo in te richten dat er genoeg ruimte blijft voor ongebonden onderzoek en er geen onwenselijke afhankelijkheden ontstaan waardoor het risico op beïnvloeding toeneemt. Voorzichtigheid is bijvoorbeeld geboden bij de selectie van talent op basis van succes in de tweede of derde geldstroom en het stellen van hoge eisen aan wetenschappers om externe middelen binnen te halen ('inverdiensdoelstellingen').

4.2 Samenwerking met bedrijfsleven

Verschillende kwesties rondom de samenwerking van wetenschappers en wetenschappelijke instellingen met het bedrijfsleven illustreren de spanningsvelden tussen academische vrijheid en de verantwoordelijkheid van wetenschappers ten aanzien van mens en maatschappij. Alle actoren hebben de taak om de onafhankelijkheid van wetenschappers ook in deze samenwerking optimaal te bewaken, als onderdeel van academische vrijheid.

De samenwerking tussen universiteiten (of onderzoeksgroepen) en het bedrijfsleven is in de afgelopen jaren regelmatig onderwerp van discussie geweest.

CASUS 2: DE ROTTERDAM SCHOOL OF MANAGEMENT EN SHELL

In 2017 schreven onderzoekers en journalisten dat de Rotterdam School of Management (RSM), onderdeel van de Erasmus Universiteit Rotterdam (EUR), te nauwe banden heeft met Shell, bijvoorbeeld door een lange-termijn *partnership*. Hierdoor zou de EUR opwarming van de aarde en klimaatverandering in de hand werken en zou de onafhankelijkheid van onderwijs en onderzoeksstrategie niet gegarandeerd zijn. Bovendien zouden specifieke onderzoekers niet transparant zijn over hun samenwerking met Shell (Hüzeir en Fraser, 2017; Mommers, 2017; Bollen, 2017; Bollen, 2018). De EUR heeft de banden tussen de RSM en het bedrijfsleven laten onderzoeken door een onafhankelijke commissie. Die merkte op dat contacten met het internationale bedrijfsleven zeer relevant zijn voor een *business school* als de RSM en zag in de praktijk geen grote problemen met de onafhankelijkheid van onderwijs en onderzoek. De commissie heeft wel aanbevelingen gedaan om onder andere de reeds in gang gezette cultuurverandering te versterken. Ook beval zij aan de transparantie te verbeteren door striktere naleving van de registratie van nevenactiviteiten en een versimpeling van de organisatiestructuur (zie voor het commissierapport, reactie van het CvB van de EUR en de reactie van de Minister: Ministerie van OCW, 2018).

CASUS 3: WAGENINGEN RESEARCH EN BAYER

Naar de schadelijkheid van neonicotinoïden – een groep bestrijdingsmiddelen gebruikt in de landbouw – voor bijen en andere insecten wordt al geruime tijd onderzoek gedaan. In 2018 kwam er een Europees verbod op drie soorten neonicotinoïden. Volgens sommige wetenschappers en journalisten heeft de invloed van fabrikanten zoals Bayer dit verbod vertraagd. Zij wijzen onder andere op Bayers financiering van onderzoek naar andere oorzaken van bijensterfte dan het gebruik van neonicotinoïden, zoals bijvoorbeeld uitgevoerd door Wageningen Research (onderdeel van Wageningen University and Research) (Harmsen, 2018; Ariëns, 2018; Harmsen, 2020).

CASUS 4: HOGER ONDERWIJS EN TECHBEDRIJVEN

Het hoger onderwijs maakt in toenemende mate gebruik van de diensten van allerlei grote techbedrijven, zoals Blackboard, Canvas, Zoom, Coursera, etc. Verschillende bestuurders en wetenschappers stellen dat hier in principe niets mee mis is. Tegelijkertijd pleiten ze ervoor dat de wetenschappelijke instellingen hun publieke waarden ook bij het gebruik van deze diensten beschermen. Instellingen zouden daarover – bij voorkeur collectief – met de commerciële aanbieders moeten onderhandelen (Maex, Prins, Van Dijck, Poell, 2019; Bastiaens 2020). Daarnaast zouden ze ook de mogelijkheid moeten verkennen om verantwoorde alternatieven te kiezen of te ontwikkelen (Maex, Prins, Van Dijck, Poell, 2019; Leone, Niessen, Van Vliet, 2020). Onder andere bestaat er volgens de rectoren het

risico dat universiteiten te afhankelijk worden van de commerciële aanbieders en dat technische mogelijkheden de manier van onderwijs geven en studieresultaten beoordelen gaan dicteren. Hierop kan te weinig invloed worden uitgeoefend en de belangen, doelen en waarden van dergelijke bedrijven komen niet noodzakelijkerwijs overeen met die van het hoger onderwijs (zie Dijck, van, Poell en De Waal, 2016, H5 voor een analyse hoe dit bijvoorbeeld gebeurt bij MOOCs in het hoger onderwijs).

Inzicht in het spanningsveld

De voorbeelden laten zien dat er verschillende spanningsvelden kunnen bestaan tussen academische vrijheid en de samenwerking met bedrijven. Samenwerking is een goede manier om de maatschappelijke opdracht van de wetenschap te vervullen en de samenleving mee te laten sturen op het wetenschappelijk onderzoek en onderwijs. Voorkomen moet echter worden dat wetenschappers te afhankelijk zijn van dergelijke samenwerking, waardoor er niet alleen onwenselijke invloed op het onderzoek kan ontstaan, maar ook op de wetenschappelijke onderzoeksagenda of het curriculum. Het voorbeeld van het gebruik van diensten van techbedrijven maakt daarnaast duidelijk dat commerciële diensten het onderwijs op allerlei manieren kunnen verrijken, maar dat deze commerciële diensten tegelijkertijd de academische vrijheid om onderwijs te geven kunnen begrenzen, en bovendien op gespannen voet kunnen staan met andere aspecten van goede wetenschapsbeoefening.

Verantwoordelijkheid

Bescherming van academische vrijheid betekent dat de samenwerking met bedrijven zo wordt ingericht dat er voldoende ruimte is voor ongebonden onderzoek en onderwijs, en dat de onafhankelijkheid van wetenschappers bewaakt wordt, terwijl er tegelijkertijd rekening wordt gehouden met andere aspecten van goede wetenschapsbeoefening.

Wetenschappelijke instellingen, bedrijven en wetenschappers hebben de taak om deze onafhankelijkheid goed contractueel vast te leggen (zie KNAW, 2005 voor een voorbeeldverklaring voor opdrachtonderzoek – maar een dergelijke verantwoordelijkheid geldt ook voor breder ingestoken samenwerkingsovereenkomsten of *partnerships*). Daarnaast is het belangrijk dat wetenschappelijke instellingen, wetenschappers en bedrijven transparant zijn over hun samenwerking, en dat opdrachtgevers altijd genoemd worden in publicaties en andere uitingen over het onderwijs – juist om geen twijfels te laten bestaan over de onafhankelijkheid.

Daarnaast zijn de *overheid en wetenschappelijke instellingen* er verantwoordelijk voor dat er genoeg ruimte is voor ongebonden onderzoek naast het opdrachtonderzoek (zie ook paragraaf 4.1) en voor vrij onderwijs naast of bij het gebruik van diensten van techbedrijven. Hiertoe kunnen zij bijvoorbeeld eigen alternatieven ontwikkelen, of (als veld of sector) afspraken maken met dergelijke aanbieders.

4.3 Inbeddingsgarantie

De inbeddingseis voor het aanvragen van Veni- en Vidi-financiering is een ander voorbeeld waarin de realisatie van academische vrijheid op gespannen voet kan staan met de bevordering van andere aspecten van goede wetenschapsbeoefening.

CASUS 5: INBEDDINGSGARANTIE

Sinds 2018 kunnen onderzoekers alleen nog met steun van hun beoogde onderzoeksinstelling een aanvraag indienen voor Veni- en Vidi-financiering bij NWO en ZonMW (NWO, 2018). Deze inbeddingsgarantie betekent dat de instelling verklaart dat de kandidaat een vaste of *tenure track*-aanstelling krijgt bij toekenning van een Vidi. Bij een Veni-aanvraag verklaart de instelling dat de onderzoeker gebruik kan maken van alle faciliteiten ('welkomstgarantie'). Deze eisen zijn door NWO en ZonMW in overleg met de VSNU opgesteld, met de bedoeling de aanvraagdruk te verminderen en ervoor te zorgen dat de financiering vanuit de tweede geldstroom beter aansluit bij het personeelsbeleid van de wetenschappelijke instellingen.

De Tweede Kamer heeft haar zorg geuit dat met de inbeddingsgarantie de onafhankelijkheid van onderzoekers ten opzichte van hun beoogde onderzoeksinstelling in het geding raakt (Tweede Kamer, 2018a), terwijl De Jonge Akademie zich bezorgd toonde over het mogelijke talent dat door de inbeddingseis verloren gaat (DJA, 2019a). De minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap antwoordde hierop dat de academische vrijheid niet in het geding is, omdat onderzoekers ervoor kunnen kiezen om bij een andere instelling hun onderzoek te verrichten dan waar zij reeds werkzaam zijn. De minister liet verder weten dat NWO de talentprogramma's doorlopend evalueert – met extra aandacht voor de punten genoemd door De Jonge Akademie (Ministerie OCW, 2019a, p. 50; zie ook Tweede Kamer, 2019). NWO heeft na een eerste evaluatie besloten de inbeddingsgarantie voor de Veni- en Vidi-financiering te continueren en intussen de aandachtspunten – zoals het aandeel vaste contracten en aanvragen uit het buitenland – te blijven monitoren. Ook brengt zij deze punten onder de aandacht van de universiteiten (NWO, 2019; zie ook DJA, 2019b).

Inzicht in het spanningsveld

Door de inbeddingsgarantie zijn wetenschappers afhankelijk van de steun van de beoogde wetenschappelijke instelling om een aanvraag in te kunnen dienen en daarmee mogelijk van bepaalde omstandigheden en voorwaarden, zoals het hebben van een vast contract, de financiële draagkracht van een bepaalde onderzoeksgroep of de inhoudelijke inpasbaarheid van het voorstel in de onderzoekslijnen van een bepaald departement of een bepaalde faculteit (zie ook DJA, 2019). Het is een vorm van selectie, zoals er meer zijn, met de bedoeling de aanvraagdruk te verminderen en ervoor te zorgen dat de talentprogramma's beter aansluiten bij het personeels- en

onderzoeksbeleid van de wetenschappelijke instellingen. Omdat de Veni- en Vidi-financiering echter expliciet bedoeld is voor talentvolle en creatieve onderzoekers om hun eigen, vernieuwende onderzoekslijn uit te voeren, kan deze eis worden gezien als een begrenzing van de academische vrijheid.

Verantwoordelijkheid

De betrokken actoren zijn *NWO en ZonMW* – onder het toezicht van de overheid – en de wetenschappelijke instellingen. Zij hebben de verantwoordelijkheid om academische vrijheid te bewaken en realiseren. Daarmee hebben zij ook rekening te houden in hun beleid om andere aspecten van goede wetenschapsbeoefening te bevorderen, zoals het verlagen van de aanvraagdruk en de ontwikkeling van talent. Het is de specifieke verantwoordelijkheid van de *wetenschappelijke instelling* om de inbeddingsgarantie zo te vertalen dat ongebonden onderzoek beschermd is. Een zorgvuldige selectieprocedure, zoals reeds gebruikelijk bij reguliere benoemingen, is daarvoor essentieel. Belangrijke aandachtspunten zijn een open en flexibel functieprofiel en een evenwichtige en diverse samenstelling van selectie- en adviescommissies (KNAW, 2018, p. 9). De onafhankelijkheid van wetenschappers ten opzichte van de beoogde instelling kan – net als bij de werving van regulier wetenschappelijk personeel – bijvoorbeeld worden gewaarborgd door ook externe deskundigen zitting te laten nemen in dergelijke commissies, zoals een wetenschapper van een andere universiteit of van een aanpalende discipline.

4.4 Spreker aan een universiteit

Het behoort tot de professionele plichten van een wetenschapper om de academische vrijheid en vrijheid van meningsuiting van anderen te respecteren en andere standpunten eerlijk te bespreken. Tegelijkertijd betekent het realiseren van academische vrijheid ten dienste van de wetenschap dat de komst van een spreker aan een universiteit een relatie moet hebben met de wetenschap – of dit nu ten behoeve van het onderzoek, onderwijs, vorming of valorisatie is.

CASUS 6: SPREKERS AAN UNIVERSITEITEN

In 2018 sprak de Tweede Kamer de zorg uit ‘dat er voorbeelden zijn van controversiële sprekers en open debatten waar geen ruimte voor bleek aan universiteiten’. De regering en wetenschappelijke instellingen werd gevraagd ervoor te waken dat wetenschappers zichzelf censureren en dat de diversiteit aan perspectieven wordt beperkt (Tweede Kamer, 2018b). De minister riep vervolgens de universiteiten op om hierop te letten (Ministerie OCW, 2019a, p. 59). Specifieke zorg in dit kader had bijvoorbeeld PVV-kamerlid Harm Beertema over de kritiek die ontstond nadat Jordan Peterson, hoogleraar Psychologie aan de University of Toronto, een podium was geboden aan de Universiteit van Amsterdam (Tweede Kamer, 2018c; Tweede Kamer, 2020a). ‘Room for Discussion’

– een debatorganisatie van studenten Economie en Bedrijfskunde – had Peterson uitgenodigd voor een openbaar interview dat plaatsvond in de universiteit. Medewerkers, studentenorganisaties en anderen ondertekenden vervolgens een petitie waarin zij in verband met Petersons (vermeende) transfobie en seksisme de organisatoren vroegen een tegengeluid te laten horen door een extra gast uit te nodigen ('Netwerk Bezorgde Amsterdammers', 2018). Room for Discussion besloot geen extra gast uit te nodigen, maar ruimde wel twintig minuten extra in voor vragen (Strikkers, 2018). Als antwoord op opmerkingen van PVV-kamerlid Beertema over deze kwestie antwoordde de minister dat het aan de betreffende wetenschappelijke instelling en de academische gemeenschap is om te besluiten hoe zij met controversiële sprekers om willen gaan (Tweede Kamer, 2020a).

Inzicht in het spanningsveld

Vrije uitwisseling van perspectieven en een open debat – tussen wetenschappers onderling, maar ook met studenten en met de samenleving – zijn cruciale onderdelen van academische vrijheid. Wetenschappers hebben een verantwoordelijkheid voor elkaars en andermans vrijheid van meningsuiting. Deze vrijheid geldt voor alle meningen, ook de controversiële, én voor de kritiek op deze meningen, zolang ze maar niet strafbaar zijn. Het stellen van andere grenzen dan die van de wettelijke toelaatbaarheid is niet snel te verdedigen. Wel moet het open debat en de komst van een spreker aan een universiteit dienstbaar zijn aan de wetenschap – of het optreden van de spreker nu ten behoeve van onderzoek, onderwijs, vorming of valorisatie is.

Verantwoordelijkheid

Het is de verantwoordelijkheid van *wetenschappers* en *wetenschappelijke instellingen* zelf om het open debat – als onderdeel van academische vrijheid – te realiseren en elkaar en anderen niet te beknotten in de uitoefening van deze vrijheid. Dit geldt ook voor *studenten*. Op deze verantwoordelijkheid kan men elkaar in de academische gemeenschap aanspreken. Tegelijkertijd is het de taak van de uitnodigende wetenschappers en studenten om ervoor te zorgen en uit te leggen dat de komst van een spreker een relatie heeft met wetenschappelijk onderzoek, onderwijs, vorming of valorisatie. In geval van twijfel is het aan te bevelen deze relatie te expliciteren. Het is tot slot de verantwoordelijkheid van de *overheid* om zich in eventuele discussies over controversiële sprekers afzijdig te houden. Zij dient zich noch in beslissingen over de komst van controversiële sprekers, noch in de kritiek hierop te mengen; het is niet aan de overheid om partij te kiezen (zie ook paragraaf 5.1).

5. EPILOOG

Begin 2018 publiceerde de KNAW het briefadvies *Vrijheid van Wetenschapsbeoefening in Nederland*. Dat heeft bijgedragen aan het verhelderen van een complexe discussie over dit onderwerp. Sindsdien heeft academische vrijheid aanhoudend in de aandacht gestaan in Nederlandse kranten, universiteitsbladen, Kamerdebatten en Twitterberichten. Academische vrijheid is deze aandacht en discussie bovendien zonder meer waard; ze is essentieel voor goede, innovatieve en kritische wetenschapsbeoefening in een open kennissamenleving.

De actuele discussies over academische vrijheid laten zien dat niet altijd evident is wat academische vrijheid betekent in Nederland, welke grenzen er legitiem aan kunnen worden gesteld, en wie er welke verantwoordelijkheid voor draagt. Om deze reden heeft de KNAW het begrip academische vrijheid nader uitgewerkt voor de Nederlandse context, in het bijzonder wat betreft het wetenschappelijk onderzoek en het geven van wetenschappelijk onderwijs aan wetenschappelijke instellingen in Nederland.

Bij academische vrijheid gaat het om een vrijheid die typisch verbonden is met de functie van een wetenschapper en een adequate beoefening van de wetenschap. De relatie tot de functie is ook leidend voor de grenzen aan academische vrijheid: het zijn de professionele normen van wetenschapsbeoefening en een dienstbaarheid aan goede wetenschapsbeoefening die deze vrijheid in het bijzonder kunnen begrenzen. Zo beschouwd verwijst academische vrijheid naar de opdracht om een evenwicht te vinden tussen een zo groot mogelijke academische vrijheid enerzijds en andere aspecten van verantwoorde wetenschapsbeoefening anderzijds, waarbij er in ieder geval voldoende ruimte over moet blijven voor ongebonden onderzoek en onderwijs, er geen onwenselijke afhankelijkheden worden gecreëerd, en recht gedaan wordt

aan de maatschappelijk en wetenschappelijke verantwoordelijkheden die academische vrijheid met zich meebrengt. Niet alleen wetenschappers en wetenschappelijke instellingen dragen hierin een verantwoordelijkheid, maar ook overheid en private opdrachtgevers.

Met deze analyse heeft de KNAW een kader geschetst om tot een afweging te komen in kwesties waar het niet meteen evident is wat academische vrijheid betekent en of grenzen aan academische vrijheid legitiem zijn. Enkele van deze spanningsvelden zijn in het vorige hoofdstuk al ter sprake gekomen. Hieronder volgen enkele actuele onderwerpen die in de nabije toekomst in ieder geval verdere aandacht verdienen.

5.1 Onafhankelijkheid midden in de samenleving

Academische vrijheid betekent dat wetenschappers het eigen, professioneel inzicht kunnen volgen, los van druk of dwang van buitenaf. Hoe ziet deze onafhankelijkheid er in de hedendaagse praktijk uit?

GEËNGAGEERDE WETENSCHAPPEN EN WETENSCHAPPERS

Sommige wetenschappen zijn van nature direct op de politiek betrokken, sommige wetenschappers zijn als persoon sterk politiek geëngageerd. Wat betekent in dergelijke gevallen de verantwoordelijkheid van wetenschappers voor onafhankelijkheid en eerlijkheid?

ONDER PUBLIEKE DRUK

De druk op wetenschappers, bijvoorbeeld op sociale media, kan hoog oplopen als hun resultaten een deel van het publiek niet bevallen. Hoe kunnen wetenschappers onder dergelijke druk hun vrijheid bewaren en zichzelf niet censureren? Wat is de taak van de instellingen?

POLITISERING VAN ACADEMISCHE VRIJHEID

Politici van uiteenlopende partijen werpen zich regelmatig op als verdedigers van de academische vrijheid, met het gevaar dat academische vrijheid en bepaalde standpunten gepolitiseerd raken. Wat is de rol van politici? Hoe kan de minister en de wetenschap hierop reageren?

5.2 Vrijheid in de omgang *tussen* studenten en docenten

Als onderdeel van academische vrijheid hebben studenten recht op een sociaal veilig leerklimaat en een open debat in de collegezaal en aan de universiteit.

SAFE SPACES EN (VERMEENDE) INDOCTRINATIE

Studenten spelen een centrale rol in de huidige discussies over academische vrijheid. Ze vragen bijvoorbeeld om een *safe space* (een veilige ruimte voor groepen die zich gemarginaliseerd voelen), ze proberen bepaalde sprekers te boycotten (*cancel culture, deplatforming*), of ze zijn betrokken bij een ‘meldpunt linkse indoctrinatie’. Deze discussies raken niet alleen aan de academische vrijheid van studenten, maar ook die van docenten. Hoe bescherm je hun beider academische vrijheid in deze kwesties? Wat is de verantwoordelijkheid van studenten?

5.3 Internationale wetenschappelijke samenwerking

Internationale samenwerking is onlosmakelijk verbonden met goede wetenschap. Ook hierbij hebben overheid, instellingen, wetenschappers en de samenleving een verantwoordelijkheid om academische vrijheid te beschermen.

ONDERWIJS EN ONVRIJE LANDEN

Ook met landen waar de academische vrijheid niet goed beschermd is, bestaan er vormen van internationale onderwijssamenwerking. Nederlandse universiteiten ontvangen bijvoorbeeld internationale studenten uit deze landen of richten er campussen op. Daarnaast geven Nederlandse docenten les over deze landen. Hoe kan de academische vrijheid voor Nederlandse en buitenlandse studenten en docenten in deze relatie bewaakt worden, zowel in Nederland als daarbuiten? Wie dragen daarvoor welke verantwoordelijkheid?

ONDERZOEK EN ONVRIJE LANDEN

Nederlandse onderzoekers werken veel internationaal samen, ook met onderzoekers en bedrijven uit landen waar de academische vrijheid (en mensenrechten) niet goed beschermd zijn. Daarnaast doen Nederlandse wetenschappers onderzoek naar deze landen. Hoe kan de academische vrijheid in deze samenwerking beschermd worden, zowel van Nederlandse als van buitenlandse onderzoekers en zowel in Nederland als in het buitenland? Welke verantwoordelijkheid hebben overheid, instellingen en onderzoekers daarin?

5.4 Onderzoeksbeleid van wetenschappelijke instellingen

Het institutionele raamwerk op het gebied van personeels-, onderzoeks- en onderwijsbeleid kan in de praktijk ingrijpen op de academische vrijheid van wetenschappers.

PROGRAMMERING EN VALORISATIE

Wanneer vormt onderzoeksprogrammering of een te grote nadruk op valorisatie door instellingen een onaanvaardbare beperking van de academische vrijheid?

Hoe kan een instelling dit ondervangen?

6. LITERATUUR OVER ACADEMISCHE VRIJHEID

Association of Human Rights Institute (2016). *AHRI Utrecht Declaration on Academic Freedom*.

Laatst geraadpleegd op 20 oktober 2020 via <http://www.ahri-network.org/>.

ALLEA, EUA en Science Europe (2019). *Commitments must be followed by action*. Laatst geraadpleegd op 31 oktober 2020 via <https://allea.org/allea-eua-and-science-europe-publish-joint-statement-on-academic-freedom-and-institutional-autonomy/>.

ALLEA en Australian Academy of Science (2017). *Akademie im Dialog: The Freedom of Scientific Research in the Face of Political and Social Demands*. Wenen: Austrian Academy of Sciences.

D'Alessandro, Roberta (2017). Academic Freedom: Challenges, Threats, Emerging Issues. In: ALLEA en Australian Academy of Sciences. *Akademie im Dialog: The Freedom of Scientific Research in the Face of Political and Social Demands* (pp. 71-76). Vienna: Austrian Academy of Sciences.

Baets, Antoon, de (2011). How Free Expression and Academic Freedom Differ. *University Values: A Bulletin on International Academic Freedom, Autonomy & Responsibility*, 3 (januari 2011). (Zie ook Beiter, 2011 en 2013).

Baets, Antoon, de (2012). The Doctrinal Place of the Right to Academic Freedom under the UN Covenants on Human Rights – A Rejoinder. *University Values: A Bulletin on International Academic Freedom, Autonomy & Responsibility*, 5 (mei 2012). (Zie ook Beiter, 2011 en 2013).

Baets, Antoon, de (2020). Academische vrijheid tussen geschiedenis en mensenrechten. In: Klaas van Berkel en Carmen van Bruggen (red.). *Academische vrijheid. Geschiedenis en actualiteit*. (pp. 15-32). Zonder plaats: Boom.

Bergan, Sjur, Tony Gallagher en Ira Harkavy (eds), 2020. *Academic Freedom, Institutional Autonomy and the Future of Democracy*. Straatsburg: Council of Europe Higher Education Series.

Berkel, Klaas van en Carmen van Bruggen (red.) (2020). *Academische vrijheid: geschiedenis en actualiteit*. Amsterdam: Boom.

Beiter, Klaus Dieter en Antoon de Baets (2011). The Doctrinal Place of the Right to Academic Freedom under the UN Covenants on Human Rights. *University Values: A Bulletin on*

- International Academic Freedom, Autonomy & Responsibility* (juli). (Zie ook Baets, de, 2011 en 2012).
- Beiter, Klaus Dieter (2013), The Doctrinal Place of the Right to Academic Freedom under the UN Covenants on Human Rights—A Rejoinder to Antoon de Baets. *University Values: A Bulletin on International Academic Freedom, Autonomy & Responsibility* (december). (Zie ook Baets, de, 2011 en 2012).
- Council of Europe, the International Consortium for Higher Education, Civic Responsibility and Democracy, the Organization of American States, the Magna Charta Observatory and the International Association of Universities (2019). *Global Forum on Academic Freedom, Institutional Autonomy, and the Future of Democracy*. Laatst geraadpleegd op 20 oktober 2020 via <https://www.coe.int/en/web/education/-/global-forum-on-academic-freedom-institutional-autonomy-and-the-future-of-democracy>.
- EU Hof van Justitie (EU HvJ) (2020). *Europese Commissie t. Hongarije*, 6 oktober 2020. Laatst geraadpleegd op 26 november 2020 via <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=232082&pageIndex=0&doclang=nl&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=9335003>.
- European Higher Education Area, Bologna Process and Italian BFUG Secretariat 2018-2020 (2020). *Rome Ministerial Communiqué. Annex I*. Laatst geraadpleegd op 26 november 2020 via http://www.ehea.info/Upload/Rome_Ministerial_Communique_Annex_I.pdf.
- European Parliament (2018). *Defence of Academic Freedom in the EU's External Action*. European Parliament recommendation of 29 November 2018 to the Council, the Commission and the Vice-President of the Commission / High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy on Defence of academic freedom in the EU's external action (2018/2117(INI)).
- European University Association (EUA) (2017). *University Autonomy in Europe III. The Score Card 2017*. Brussel: EUA.
- Europees Hof van de Rechten van de Mens (EHRM) en Council of Europe (2010). *Europees verdrag voor de rechten van de mens*. Laatst geraadpleegd op 3 februari 2020 via https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_NLD.pdf.
- Europees Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM) (2009). *Sorguç t. Turkije*, 23 juni 2009, nr. 17089/03.
- Europees Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM) (2014). *Mustafa Erdogan t. Turkije*, 27 mei 2014, nrs. 346/04 en 39779/04; *European Human Rights Cases 2014/217* met noot P. Zoontjens.
- Europees Hof van de Rechten van de Mens (EHRM) (2018). *Kula t. Turkije*, 19 juni 2018, nr. 20233/06; *European Human Rights Cases 2018/180*.
- Handvest van Grondrechten van de Europese Unie (2000). Nummer 2000/C 364/01. Laatst geraadpleegd op 3 februari 2020 via https://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_nl.pdf.
- Groen, Joris (2015). Academische vrijheid en wetenschappelijke integriteit. Een onderzoek naar vrijheid en verantwoordelijkheid in wetenschappelijk onderzoek en onderwijs. In: M.T.A.B. Laemers (red.). *Academische vrijheid: een voorbeeld voor professionele autonomie?* Symposiumbundel Nederlandse Vereniging voor Onderwijsrecht (NVOR) (pp. 11-83). Den Haag: Sdu Uitgevers.
- Groen, Joris (2017). *Academische vrijheid: een juridische verkenning*. Proefschrift. Rotterdam: Erasmus Universiteit Rotterdam.
- International Council for Science (ICSU) (2014a). *Freedom, Responsibility and Universality of Science*. Laatst geraadpleegd op 31 oktober 2020 via <https://council.science/publications/>

- freedom-responsibility-and-universality-of-science-2014.
- International Council for Science (ICSU) (2014b). *Academic Freedom: Provisions in National Constitutions*. Laatst geraadpleegd op 1 februari 2020 via https://council.science/wp-content/uploads/2017/04/Academic_freedom_constitutions.pdf.
- Kinzelbach, Katrin, Ilyas Saliba, Janika Spannagel en Robert Quinn (2020). *Free Universities. Putting the Academic Freedom Index into Action*. Global Public Policy Institute and Scholars-at-Risk Network. Laatst geraadpleegd op 11 oktober 2020 via <https://www.gppi.net/2020/03/26/free-universities>.
- KNAW (2016). *KNAW beklemtoont belang academische vrijheid in Turkije*. Nieuwsbericht, 28 juli 2016. Laatst geraadpleegd op 31 oktober 2020 via <https://www.knaw.nl/nl/actueel/nieuws/knaw-beklemtoont-belang-van-academische-vrijheid-in-turkije>.
- KNAW (2017). *Zorgen over de wetswijziging in Hongarije voor de Central European University*. Nieuwsbericht, 5 april 2017. Laatst geraadpleegd op 31 oktober 2020 via <https://knaw.nl/nl/actueel/nieuws/zorgen-over-de-wetswijziging-in-hongarije-voor-de-central-european-university>.
- KNAW (2018). *Vrijheid van wetenschapsbeoefening in Nederland*. Briefadvies. Amsterdam: KNAW.
- KNAW (2019a). *Vrijheid van wetenschapsbeoefening in Hongarije*. Nieuwsbericht, 3 juli 2019. Laatst geraadpleegd op 31 januari 2020 via <https://www.knaw.nl/nl/actueel/nieuws/vrijheid-van-wetenschapsbeoefening-in-hongarije>.
- Kwikkers (2015). Academische vrijheid: geest of spook? *ScienceGuide*, 19 november 2015. Laatst geraadpleegd op 27 januari 2020 via <https://www.scienceguide.nl/2015/11/academische-vrijheid-geest-of-spook/>.
- Lothe, Jakob (red.) (2020). *Research and Human Rights*. Sofiemyr: Novus Forlag.
- Louw, Rudolf (2013). *Het Nederlands hoger onderwijsrecht. Een thematisch commentaar op de Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek*. Proefschrift. Leiden: Leiden University Press.
- Ministerial Conference on the European Research Area on 20 October 2020 (2020). *Bonn Declaration on the Freedom of Scientific Research. Adopted at the Ministerial Conference on the European Research Area on 20 October 2020 in Bonn*. Laatst geraadpleegd op 26 november 2020 via https://www.bmbf.de/files/10_2_2_Bonn_Declaration_en_final.pdf.
- Magna Charta Universitatum Observatory (1988, updated in 2020). *Magna Charta Universitatum*. Laatst geraadpleegd via <http://www.magna-charta.org/resources/files/the-magna-charta/dutch> (1988) en <http://www.magna-charta.org/resources/files/the-magna-charta/dutch> (2020).
- Reichman, Henry. (2019). *The Future of Academic Freedom*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Scholars-At-Risk Academic Freedom Monitoring Project (2019a), *Obstacles to Excellence: Academic Freedom and China's Quest for World-Class Universities*. New York: Scholars at Risk.
- Scholars At Risk Academic Freedom Monitoring Project (2019b). *Free to Think. Report of the Scholars at Risk Academic Freedom Monitoring Project*. New York: Scholars at Risk.
- Stolker, Carel (2018). Vrijheid van wetenschap – drie steentjes in een rustige KNAW-vijver. *Opinie. ScienceGuide*, 23 mei 2018. Laatst geraadpleegd op 26 november 2020 via: <https://www.scienceguide.nl/2018/05/drie-steentjes/>.
- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO) (2017). *Recommendation on Science and Scientific Researchers*. Paris: UNESCO.

- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO) (1997). *Recommendation concerning the Status of Higher-Education Teaching Personnel*. Paris: UNESCO.
- United Nations Human Rights Office of the High Commissioner (1948). *Universele verklaring van de rechten van de mens (UVRM)*. Laatst geraadpleegd op 23 november 2020 via <https://www.ohchr.org/EN/UDHR/Pages/Language.aspx?LangID=dut>.
- United Nations, Secretary General (2020). *Report of the Special Rapporteur on the promotion and protection of the right to freedom of opinion and expression, David Kaye*. Laatst geraadpleegd op 20 oktober 2020 via <https://undocs.org/A/75/261>.
- Verenigde Naties (1966a). *Internationaal verdrag inzake economische, sociale en culturele rechten (IVESCR)*. Laatst geraadpleegd op 21 januari 2020 via <https://wetten.overheid.nl/BWBV0001016/1979-03-11>.
- Verenigde Naties (1966b). *Internationaal verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten (IVBPR)*. Laatst geraadpleegd op 29 mei 2020 via <https://wetten.overheid.nl/BWBV0001017/1979-03-11>.
- VSNU (2019, geldig vanaf 2020). *Code Goed Bestuur Universiteiten*. Den Haag: VSNU.
- Wet op het Hoger onderwijs en Wetenschap (WHW)* (1992/1993). Laatst geraadpleegd op 31 januari 2020 via <https://wetten.overheid.nl/BWBR0005682/2020-01-01>.
- Zoontjens, P.J.J. (1993). *Vrijheid van wetenschap: Juridische beschouwingen over wetenschapsbeleid en hoger onderwijs*. Proefschrift (Universiteit van Tilburg). Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink.

7. OVERIGE REFERENTIES

- Ariëns, Hans (2018). Hoe redden we de insecten? *OneWorld*, 1 mei 2018. Laatst geraadpleegd op 12 juli via <https://www.oneworld.nl/lezen/klimaat/red-de-bij-stop-het-gif/>.
- Bastiaens, Theo (2020). Omarm digitale didactiek en ga het gesprek aan met de techgiganten. *Opinie. ScienceGuide*, 19 juni 2020. Laatst geraadpleegd op 26 november 2020 via <https://www.scienceguide.nl/2020/06/omarm-digitale-didactiek-en-ga-het-gesprek-aan-met-de-techgiganten/>.
- Bekkers, Frank, Willem Oosterveld en Paul Verhagen (2018). *Checklist for Collaboration with Chinese Universities and Other Research Institutions*. The Hague: The Hague Centre for Strategic Studies.
- Broek-Honingh, Nelleke, van den, en Jos de Jonge (2018). *Vertrouwen in de wetenschap – Monitor 2018*. Den Haag: Rathenau Instituut.
- Bollen, Thomas (2017). Shell financierde Rotterdamse professor in de lobby voor belastingverlaging. *Follow the Money*, 16 mei 2017.
- Bollen, Thomas (2018). Door Shell gefinancierd onderzoek stond aan de basis van afschaffing dividendbelasting. *Follow the Money*, 7 juni 2018.
- Coalition-S. *Plan S: Making full and immediate Open Access a reality*. Laatst geraadpleegd op 23 november 2020 via <https://www.coalition-s.org/>.
- De Jonge Akademie (2019a). *Uitslag enquête inbeddingsgarantie*. Nieuwsbericht, 19 februari 2019. Laatst geraadpleegd op 14 mei via https://www.dejongeakademie.nl/nl/columns/wetenschapsbeleid/copy_of_uitslag-enquete-inbeddingsgarantie.
- De Jonge Akademie (2019b). *Reactie op inbeddingsgarantie NWO*. Nieuwsbericht, 15 mei 2019. Laatst geraadpleegd op 29 mei via <https://www.dejongeakademie.nl/nl/actueel/nieuws/reactie-op-inbeddingsgarantie-nwo>.
- Dijk, José, van, Thomas Poell en Martijn de Waal (2016). *De platformsamenleving. Strijd om publieke waarden in een online wereld*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Harmsen, Vincent (2018). 'Bayer zette wetenschap jarenlang op dwaalspoor'. Utrechtse hoogleraar over bijengif. *OneWorld*, 18 mei 2018. Laatst geraadpleegd op 12 juni 2020 via <https://www.oneworld.nl/anders/achtergrond/bayer-zette-jarenlang-wetenschappelijk-dwaalspoor-uit/>.

- Harmsen, Vincent (2020). Belangenverstrengeling zaait twijfels over giftig zaad. *Follow the Money*, 10 januari 2020.
- Heest, Frans, van (2019). Oneigenlijke beïnvloeding voorkomen met gedragscode voor onderzoeksfinanciers. Interview met Bert van Wee. *ScienceGuide*, 30 oktober 2019. Laatst geraadpleegd op 31 januari via <https://www.scienceguide.nl/2019/10/oneigenlijke-beinvloeding-voorkomen/>.
- Heijden, Paul, van der (2003). *Publieke intellectuelen*. Dies-rede. Amsterdam: Vossiuspers UvA.
- Hüzeir, Vatan en Germain Fraser (2017). *A Pipeline of Ideas: How the Rotterdam School of Management facilitates climate change by collaborating with the fossil fuel industry*. Rotterdam: Changerism.
- d'Hooghe, Ingrid Annemarie Montulet, Marijn de Wolff and Frank N. Pieke (2018). *Assessing Europe-China Collaboration in Higher Education and Research*. Leiden: Leiden Asia Centre.
- Human Rights Watch (2019). *Resisting Chinese Government Efforts to Undermine Academic Freedom Abroad. A Code of Conduct for Colleges, Universities, and Academic Institutions Worldwide*. Laatst geraadpleegd op 1 februari 2020 via https://www.hrw.org/sites/default/files/supporting_resources/190321_china_academic_freedom_coc.pdf.
- d'Hooghe, Ingrid en Brigitte Dekker (2020). *China's invloed op onderwijs in Nederland: een verkenning*. Den Haag: Clingendael Netherlands Institute of International Relations.
- Koier, Elizabeth, Barend van der Meulen, Edwin Horlings en Rosalie Belder (2016). *Chinese borden – Financiële stromen en prioriteringsbeleid in het Nederlandse universitaire onderzoek*. Den Haag: Rathenau Instituut.
- Kolfschooten, F. van, Clara van de Wiel en Maarten Huygen, 2018. De geldschietster wil zelf wel wat aan het onderzoek hebben. *NRC Handelsblad*, 31 augustus 2018. Laatst geraadpleegd op 26 november 2020 via: <https://www.nrc.nl/nieuws/2018/08/31/de-geldschietster-wil-wel-zelf-wat-aan-het-onderzoek-hebben-a1614919>.
- KNAW (2005). *Wetenschap op bestelling*. Amsterdam: KNAW.
- KNAW (2012, geactualiseerd in 2016). *Code ter Voorkoming van Oneigenlijke Beïnvloeding door Belangenverstrengeling*. Amsterdam: KNAW.
- KNAW (2013). *Vertrouwen in Wetenschap*. Amsterdam: KNAW.
- KNAW (2014). *International Scientific Cooperation: Challenges and Predicaments*. Amsterdam: KNAW.
- KNAW (2019b). *Evenwicht in het wetenschapssysteem. De verhouding tussen ongebonden en strategisch onderzoek*. Amsterdam: KNAW.
- KNAW (2020). *Het Rolling-Grantfonds. Kloppend hart voor ongebonden onderzoek*. Amsterdam: KNAW.
- KNAW, NFW, NWO, TO2, VH en VSNU (2018). *Nederlandse gedragscode wetenschappelijke integriteit*.
- Koens, L., C. Chiong Meza, C., P. Faasse en J. de Jonge (2016). *De publieke kennisorganisaties. Feiten en Cijfers 17*. Den Haag: Rathenau Instituut.
- Leone, Candida, Niels Niessen en Bob van Vliet (2020). Onderwijsinstellingen, kies voor open source. *Opinie. ScienceGuide*, 28 april 2020. Laatst geraadpleegd op 12 juni 2020 via <https://www.scienceguide.nl/2020/04/onderwijsinstellingen-kies-voor-open-source/>.
- Maex, Karen en José van Dijk, Corien Prins en Thomas Poell, ondertekend door rectoren van 13 Nederlandse universiteiten (2019). Digitalisering bedreigt onze universiteit. *De Volkskrant*, 23 december 2019.

- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2018). *Resultaten onafhankelijk onderzoek Overeenkomsten RSM – bedrijfsleven en reactie op artikel Follow the Money*. Brief regering, 22 juni 2018, nr. 31288-640. Laatst geraadpleegd op 12 juli 2020 via https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/brieven_regering/detail?id=2018Z12229&did=2018D35701.
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2019a). *Wetenschapsbrief. Nieuwsgierig en betrokken: de waarde van wetenschap*. Den Haag: Ministerie van OCW.
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2019b). *Strategische Agenda Hoger Onderwijs en Onderzoek. Houdbaar voor de toekomst*. Den Haag: Ministerie van OCW.
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2020). *Nationaal actieplan voor meer diversiteit en inclusie in het hoger onderwijs en onderzoek*. Den Haag: Ministerie van OCW. Laatst geraadpleegd op 26 november 2020 via <https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2020/09/01/nieuw-nationaal-actieplan-voor-diversiteit-en-inclusie>.
- Mommers, Jelmer. Als de fossiele industrie de onderzoeksagenda op je universiteit bepaalt. *De Correspondent*, 16 mei 2017. Laatst geraadpleegd op 12 juni 2020 via <https://decorrespondent.nl/6724/als-de-fossiele-industrie-de-onderzoeksagenda-op-je-universiteit-bepaalt/105228434872-2f59dda5>.
- Nationaal Programma Open Science. Laatst geraadpleegd op 23 november 2020 via <https://www.openscience.nl/>.
- NWO (2018). *NWO voert inbeddingsgarantie in voor Veni- en Vidi-financiering*. Nieuwsbericht, 27 februari 2018. Laatst geraadpleegd op 14 mei 2020 via <https://www.nwo.nl/actueel/nieuws/2018/02/nwo-voert-inbeddingsgarantie-in-voor-veni--en-vidi-financiering.html>.
- NWO (2019). *Ruim een kwart minder aanvragen bij Vidi-ronde 2018*. Nieuwsbericht, 13 mei 2019. Laatst geraadpleegd op 14 mei 2020 via <https://www.nwo.nl/actueel/nieuws/2019/05/ruim-een-kwart-minder-aanvragen-bij-vidi-ronde-2018.html>.
- ‘Netwerk Bezorgde Amsterdammers’ (2018). Room for Discussion, zet een extra gast naast Jordan Peterson (2018). *Folia*. Opinie, 25 oktober 2018. Laatst geraadpleegd op 29 mei 2020 via <https://www.folia.nl/opinie/124762/room-for-discussion-zet-een-extra-gast-naast-jordan-peterson>.
- Staatssecretaris van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (2020). *Beleidsreactie ARVODI en Nederlandse gedragscode Wetenschappelijke Integriteit*. Brief regering, 29 juni 2020, nr. 31288-869. Laatst geraadpleegd op 12 juli via https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/brieven_regering/detail?id=2020Z12506&did=2020D26776.
- Strikkers, Henk (2018). Geen extra gast, wel extra ruimte voor vragen aan Jordan Peterson. *Folia*, 25 oktober 2018. Laatst geraadpleegd op 29 mei 2020 via <https://www.folia.nl/preview/124799/geen-extra-gast-wel-extra-ruimte-voor-vragen-aan-jordan-peterson>.
- Tjong Tjin Tai, Sue-Yen, Jos van den Broek, Timo Maas, Tomas Rep en Jasper Deuten (2018). *Bedrijf zoekt universiteit – De opkomst van strategische publiek-private partnerships in onderzoek*. Den Haag: Rathenau Instituut.
- Tweede Kamer der Staten Generaal (2017). *Motie van de leden Straus en Duisenberg over advies van de KNAW over zelfcensuur en beperking van diversiteit van perspectieven in de wetenschap*, 2 februari 2017, nr. 34550-VIII-120. Laatst geraadpleegd op 1 februari 2020 via <https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/detail?id=2017Z01579&did=2017D03296>.
- Tweede Kamer der Staten Generaal (2018a). *Motie van het lid Özdil over de inrichting van de inbeddingsgarantie*, 13 juni 2018, nr. 29338-169. Laatst geraadpleegd op 14 mei 2020 via <https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/moties/detail?id=2018Z11123&did=2018D33491>.

- Tweede Kamer der Staten Generaal (2018b). *Gewijzigde motie van de leden Tielen en Van der Molen over voorkomen van zelfcensuur en beperking van diversiteit*, 19 juni 2018, nr. 29338-179. Laatst geraadpleegd op 1 februari 2020 via <https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/moties/detail?id=2018Z11642&did=2018D34522>.
- Tweede Kamer der Staten Generaal (2018c). *Over Begroting Onderwijs, Cultuur en Wetenschap 2019*, 1 november 2018, nr. 18, item 7. Laatst geraadpleegd op 26 november 2020 via <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/h-tk-20182019-18-7.html>.
- Tweede Kamer der Staten Generaal (2019). *Vragen van het lid Özdiil (GroenLinks) aan de Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap over de wetenschapsvisie van de Minister «Nieuwsgierig en betrokken – de waarde van wetenschap» (ingezonden 7 februari 2019)*. Aanhangsel van de Handelingen: Vragen gesteld door de leden der Kamer, met de daarop door de regering gegeven antwoorden, 2018/2019, nr. 1935. Laatst geraadpleegd op 18 mei 2020 via <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/ah-tk-20182019-1935.html>.
- Tweede Kamer der Staten Generaal (2020a). *Verslag van een notaoverleg, gehouden op 10 februari 2020, over de Strategische agenda hoger onderwijs*, 2019/2020, nr. 31288-833. Voor het laatst geraadpleegd op 26 november 2020 via https://www.tweedekamer.nl/debat_en_vergadering/commissievergaderingen/details?id=2019A04610
- Tweede Kamer der Staten Generaal (2020b). *Op de universiteit is geen plaats meer voor politieke diversiteit*. Vragen gesteld door de leden der Kamer, 14 juli 2020, nr. 2020Z13977. Voor het laatst geraadpleegd op 26 november 2020 via: <https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/kamervragen/detail?id=2020Z13977&did=2020D29732>.
- Tweede Kamer Commissie Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2019). *Verscheidenheid in wetenschap*. Rondetafelgesprek, 23 april 2019. Laatst geraadpleegd op 1 februari 2020 via https://www.tweedekamer.nl/debat_en_vergadering/commissievergaderingen/details?id=2019A01310
- VSNU. *Valorisatie*. Overzicht activiteiten. Laatst geraadpleegd op 26 november 2020 via <https://www.vsnul.nl/valorisatie>.
- VSNU, KNAW, NWO (2020). *Strategy Evaluation Protocol, 2021-2017*. Den Haag. Laatst geraadpleegd op 26 november 2020 via <https://www.vsnul.nl/sep>.
- Wee, Bert, van (2019), The Need for a Code of Conduct for Research Funders, *Science and Engineering Ethics*, 25, nr. 6, 1657-1660.